

ย้อนอ่านสถาปัตยกรรมตึกแถวในถนนท่าแพ : เส้นทางของความทันสมัยเมืองเชียงใหม่ Re-reading Architecture of Row-Houses in Thapae Road : a Passage of Chiang Mai's Modernization

สันต์ สุวัจนราภินันท์

Sant Suwathcharapinun

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Faculty of Architecture, Chiang Mai University

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์ย้อน “อ่าน” ถนนท่าแพและสถาปัตยกรรมตึกแถวที่ปรากฏในถนนท่าแพ ในฐานะที่เป็นหลักฐานขั้นต้นทางประวัติศาสตร์ที่จะช่วยให้เราได้ขยายความถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตามยุคสมัย และวิเคราะห์การขยายตัวของระบบเศรษฐกิจและระบบทุนนิยมที่เกิดขึ้นจากอำนาจของพ่อค้าชาวจีนในเมืองเชียงใหม่ ซึ่ง “ตึกแถว” สามารถสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงในถนนเส้นนี้ โดยมีกระบวนการวิวิจย คือ (1) ระบุและเรียบเรียงความต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์ของการเกิดขึ้นของย่านเศรษฐกิจการค้าของถนนท่าแพ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของตึกแถวบนถนน (2) วิเคราะห์และเชื่อมโยงการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่การขยายตัวเศรษฐกิจและขยายพื้นที่ของชาวจีน (3) เก็บรายละเอียดของตึกแถวรูปแบบต่าง ๆ ที่เรียงรายกันอยู่สองข้างถนนตามยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งข้อมูลทางรูปด้าน ตำแหน่งแห่งที่ของตึก รายละเอียดทางสถาปัตยกรรม องค์ประกอบและการตกแต่ง วัสดุในการก่อสร้างที่เปลี่ยนแปลงไปตามแต่ละช่วงเวลา ซึ่งแบ่งออกได้เป็น 4 ยุคสำคัญ ๆ คือ 1) ยุคเริ่มต้นราว พ.ศ. 2427 หรือในช่วงหลังจากที่สยามเซ็นสัญญากับอังกฤษฉบับที่ 2 2) ยุคของการเข้ามาของข้าหลวงเทศาภิบาลราว พ.ศ. 2440 ถนนท่าแพที่ถูกอ่านจากสายตาของเหตุการณ์ในยุคเทศาภิบาล ถนนที่เชื่อมต่อเข้ากับแม่น้ำปิง การตั้งต้นของพื้นที่ของข้าราชการสยาม การเปลี่ยนแปลงของการปกครองล้านนา ถนนที่เชื่อมเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจ

ระเบียบและการจัดวาง
องค์ประกอบทางเรขาคณิต
ถูกนำเสนอผ่านการเลือกใช้
วัสดุการก่อสร้างสมัยใหม่
และถูกนำเสนอผ่านรูปด้าน
อาคารพาณิชย์สมัยใหม่บน
ถนนท่าแพ เชียงใหม่ ช่วง
พ.ศ. 2510

สมัยใหม่ 3) ยุคทองของเศรษฐกิจชาวจีนราว พ.ศ. 2470-2500 ท่าแพที่
ถูกอ่านจากสายตาของคนจีน ที่ข้ามฝั่งมาจากวัดเกตศิบลานเข้าสู่ย่านถนน
ท่าแพ และพ่อค้าที่กุมอำนาจทางเศรษฐกิจเริ่มเปลี่ยนมือจากเดิมที่เป็นพม่า
และไทใหญ่มาเป็นของคนจีน มันคือถนนท่าแพกับความรุ่งโรจน์ของเศรษฐกิจ
ชาวจีนที่สามารถปรับตัวและเอาตัวรอดได้ทั้งจากระบบการปกครองแบบ
สยามและแบบล้านนา และ 4) ยุคปัจจุบัน สิ่งที่น่าสนใจขึ้นนี้พบคือ ตึกแถว
ทำหน้าที่เป็นภาพตัวแทนของยุคสมัย ซึ่งในปัจจุบันเหมือนเป็นภาพปะติดปะต่อ

เรื่องราวในอดีต ตึกแถวในแต่ละยุคยังให้ภาพของผู้คนที่อาศัยและดำเนินชีวิตในถนนเส้นนี้ ซึ่งปัจจุบันภาพตัวแทนเหล่านี้กำลังเสื่อมถอย ไม่ได้รับการเหลียวแลและกำลังจะถูกรื้อทิ้งทำลาย

คำสำคัญ : สถาปัตยกรรมตึกแถว, ถนนท่าแพ, การเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ยุคสมัยใหม่, เมืองเชียงใหม่

Abstracts

The objective of this paper is to “re-read” Thapae Road, in particular its architecture of row-houses, which, can be regarded as an important piece of historical manifestation from which we can explore our past that reveals how Chiang Mai have gradually been modernized as well as the significant transformation of its economy into a capitalist society. Methodologically, this paper has primarily drawn into a historical investigation based on the transformation of Chiang Mai’s economy, which is believed to be the point where the row-houses were initiated, secondly the establishment of Chinese migrant and how they have become influential in the city also need to be focused, lastly the juxtaposition of different façades and locations illustrate a variety of compositions based on a diverse of architectural styles, ornaments and materials that have evolved over time has also be taken into account. Historical exploration of this paper is divided into four periods (1) Thapae Road in the beginning (1884) or after the implementation of the second treaty between Bangkok and Britain; (2) Thapae Road in the period of the Siam intendant (1897), where Thapae road can be read as an area of Siam intendant along River Ping and the connection towards a new era of modern economy; (3) Thapae Road in the period of up-rising from Chinese merchants (1927-1947), which during this period the Chinese merchants were able to develop much stronger relations with Siam and adapted themselves into a new political system; and lastly (4) Thapae Road nowadays (2016) which is when we read Thapae Road through the current situation in what can be perceived as a diversity of culture awaiting to be polished, conserved. The finding is the row-houses in Thapae road can be regarded as a reflection of modernity.

They function as a piece of collage informing people of the history, the transformation, the ways of living. Yet this functions gradually decline, neglect, and finally be destroyed.

Keywords : Architecture of Row-Houses, Thapae Road, Modernization, Chiang Mai City

บทนำ

ถนนท่าแพนั้นถือเป็นถนนสายสำคัญของจังหวัดเชียงใหม่มาทุกยุคทุกสมัย ในสมัยนั้นถือเป็นแหล่งธุรกิจการค้าเพียงแห่งเดียวของเมือง พ่อค้าแม่ค้าส่วนใหญ่เป็นชาวพม่า และชนเผ่าต่าง ๆ ในพม่า เช่น ตองสู้ (ชนเผ่าที่อยู่กระจัดกระจายในตอนเหนือของพม่าอพยพมาตั้งรกรากในดินแดนล้านนาในสมัยที่อังกฤษเข้ายึดครองพม่า) ไทใหญ่ และเงี้ยว ที่อาศัยอยู่ในย่านนั้นมาตั้งแต่ต้น ส่วนพ่อค้าแม่ค้าชาวจีนอยู่ในตรอกเล่าโจ้วใกล้ตลาดวโรรสและย่านวัดเกตการาม ซึ่งเป็นบริเวณที่มีท่าเรือขนส่งสินค้าเพียงแห่งเดียวของเมืองเชียงใหม่ จากนั้นเมื่อการค้าขายรุ่งเรืองขึ้น พ่อค้าแม่ค้าชาวจีนจึงขยับขยายมาเปิดร้านค้าอยู่บริเวณถนนท่าแพ¹

หากมีโอกาสได้ขับรถหรือเดินบนถนนท่าแพใน พ.ศ. นี้ ภาพของความเจริญทางเศรษฐกิจการค้าของกลุ่มพ่อค้าชาวจีน หรือแม้กระทั่งความหลากหลายทางวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ตั้งที่ได้รับการบันทึกเอาไว้ข้างต้นดูท่าจะค่อย ๆ ลางเลือนเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย อาคารเก่า ๆ หลาย ๆ หลังได้รับการปรับเปลี่ยนการใช้งานไป ไม่ว่าจะเป็นการค้าปลีกย่อย ซูเปอร์มาร์เก็ต ร้านอาหาร และโรงแรม ทว่าท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ยังคงมีมรดกของร่องรอยในอดีตที่สง่างาม หากสามารถย้อนประวัติศาสตร์ของช่วงเวลาไปได้คงจะเห็นภาพปะติดปะต่อนี้ชัดเจนขึ้นว่ามีที่มาที่ไปอย่างไร แต่ละชิ้นส่วนที่มาประกอบเข้าด้วยกันมาได้อย่างไร ดูเหมือนว่าสถาปัตยกรรมประเภทตึกแถวบนถนนท่าแพรับหน้าที่บันทึกเรื่องราวเอาไว้ได้อย่างดี เป็นหลักฐานชิ้นต้นทางประวัติศาสตร์ที่จะช่วยให้ขยายความถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตามยุคสมัย ในบทความชิ้นนี้มอง “สถาปัตยกรรมตึกแถวในท่าแพ” ที่มีความหลากหลายเรื่องราวร้อยเรียงเป็นบันทึกทางประวัติศาสตร์ของเมืองเชียงใหม่ นอกจากนั้นแล้วงานเขียนชิ้นนี้ทำหน้าที่สำรวจการเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงเวลา โดยแบ่งเป็น 4 ยุคที่สำคัญ คือ (1) ยุคเริ่มต้นราว พ.ศ. 2427 หรือในช่วงหลังจากที่สยามเซ็นสัญญากับอังกฤษฉบับที่ 2 (2) ยุคของการเข้ามาของข้าหลวงเทศาภิบาลราว พ.ศ. 2440 (3) ยุคทองของเศรษฐกิจชาวจีน

ราว พ.ศ. 2470-2500 และ (4) ยุคปัจจุบัน เพื่อให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของสถาปัตยกรรมท่าแพตามแต่ละยุคสมัย และท้ายที่สุดงานวิจัยชิ้นนี้ต้องการชี้ให้เห็นว่า “สถาปัตยกรรมตึกแถว” ได้ทำหน้าที่เป็นภาพตัวแทนของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากระบบเศรษฐกิจของเชียงใหม่ที่เปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบบทุนนิยม

เราจะ “อ่าน” สถาปัตยกรรมตึกแถวและถนนท่าแพกันด้วยมุมมองอะไร

ถ้าพิจารณาความสำคัญของถนนเส้นหนึ่งโดยอาศัยขนาดตำแหน่งและความยาวของถนนแล้ว ท่าแพคงจะไม่สำคัญเท่ากับถนนสายอื่น ๆ อีกหลายสาย แต่ถ้าพิจารณาถึงมิติความสัมพันธ์ระหว่าง “ถนนท่าแพ” และ “ผลผลิต” ทางสังคมวัฒนธรรมและเศรษฐกิจของถนนเส้นนี้ที่มีต่อเมืองเชียงใหม่แล้ว ถือได้ว่า “ถนนท่าแพ” มีความสำคัญมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเราพิจารณาถึง “ความเป็นถนนท่าแพ” (Thapae-ness) ที่ประกอบด้วยตัวอาคาร รูปด้านอาคาร รูปทรงของหลังคา วัสดุการก่อสร้าง ความกว้างของถนน กิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ร้านรวง การเปิดพื้นที่ว่างภายในถนน ตรอก ซอก ซอย การใช้งาน ผู้คน ชีวิต องค์ประกอบโดยรวมของถนนท่าแพได้สร้างความเป็นถนนท่าแพขึ้นมา หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งคือ “ภาพตัวแทน” ของถนนท่าแพ (the Representation of Thapae Road) เป็นถนนท่าแพในมิติทางนามธรรมที่เกิดขึ้นจากการประกอบสร้างของส่วนประกอบต่าง ๆ ทางกายภาพของถนนท่าแพ ทั้งสองส่วนนี้ทำงานส่งเสริมซึ่งกันและกัน พื้นที่ถนนท่าแพสร้างและเสริมความเป็นถนนท่าแพ และในขณะเดียวกันความเป็นถนนท่าแพก็เป็นส่วนสำคัญในการเกิดขึ้นของพื้นที่ถนนท่าแพ

การอ่านถนนท่าแพในมุมมองนี้คือการอ่านถนนท่าแพในฐานะที่มันเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ทางสังคม (Social Space) ของเชียงใหม่ ตามกรอบแนวคิดของ อ็องรี เลอแพบร์ (Henri Lefebvre) ในบทความนี้คงจะไม่ลงรายละเอียดในการอภิปรายกรอบคิดทฤษฎีของเลอแพบร์มากนัก เพราะได้นำเสนอไปในบทความอื่นแล้ว² แต่จะนำเสนอหลักคิดของเลอแพบร์ที่มีต่อความสัมพันธ์ของพื้นที่ทางสังคมกับพื้นที่ทางกายภาพของเมือง เพื่อที่จะสามารถเอามาพิจารณาสิ่งที่เกิดขึ้นกับถนนท่าแพ เลอแพบร์เชื่อว่า ภายในพื้นที่กายภาพของเมือง เราไม่สามารถพิจารณามันแค่ในฐานะที่เป็นฉากหลังให้กับผู้คนและการใช้ชีวิตได้ ทว่าพื้นที่ทางกายภาพเหล่านั้นมันยังคงทำหน้าที่ในการควบคุมและกำหนดความเป็นไปของผู้คนในเมือง เลอแพบร์ใช้ “พื้นที่” (Space) ในฐานะที่เป็นหน่วยย่อยในการวิเคราะห์ความเป็นเมือง โดยแบ่งพื้นที่ออกเป็นหลายประเภท เช่น พื้นที่ทางกายภาพ พื้นที่นามธรรม (หรือพื้นที่ทางความคิด) และพื้นที่ทางสังคม³ ซึ่งพื้นที่ชนิดต่าง ๆ ทำหน้าที่เสมือน

เป็นกระบวนการในการผลิตและผลิตซ้ำการดำรงอยู่ของคนและการใช้ชีวิต (ผ่านกระบวนการรับรู้ คิด เชื่อ และดำรงชีพตาม) เราอาจจะเข้าใจได้ว่าสิ่งที่ เลอแอม์ทำคือรื้อค้นลงไปในแต่ละส่วนประกอบ ตั้งแต่พื้นฐานความเข้าใจถึง “พื้นที่” สำรวจองค์ความรู้ที่เรามีเกี่ยวกับพื้นที่ แยกแยะประเภทของพื้นที่ และสุดท้ายคือวิเคราะห์ถึงสถานะของพื้นที่แต่ละประเภทว่าทำงานในการผลิต สร้าง หรือได้รับการผลิตสร้างอย่างไร ในเบื้องต้นงานวิจัยชิ้นนี้จึงมองผ่าน เลนส์ของเลอแอม์ และตั้งคำถามว่าในเชิงกายภาพ อะไรที่สามารถเป็นภาพ ตัวแทนของ “ถนนท่าแพ” ในขณะเดียวกัน “ความเป็นถนนท่าแพ” สามารถ สื่อสารผ่านอะไร และสุดท้ายที่บทความนี้สนใจคือคำถามที่ว่า ใครบ้างหรือสิ่งใดบ้างที่กำลังประกอบสร้างให้เกิดเป็น “ความเป็นถนนท่าแพ”

สำหรับตัวอย่างของการอ่านเมืองและพื้นที่ในเมืองในฐานะที่เป็น มากกว่า “ฉากหลัง” เป็นพื้นที่ที่รองรับการใช้ชีวิต และในขณะเดียวกันก็ผลิต สร้างพื้นที่ทางสังคมเช่นเดียวกัน⁴ คงจะไม่พูดถึงงานเขียนที่มีชื่อว่า “Arcade Project” ของ วอลเตอร์ เบนจามิน (Walter Benjamin) ไม่ได้ ในงานเขียน ชิ้นนี้เกิดขึ้นในช่วงปี 1927-1940 เบนจามินได้ทำการสังเกตและบันทึก เรื่องราวที่เกิดขึ้นในอาเขตและตัวพื้นที่อาเขตเอง เบนจามินอ่านอาเขต (arcade) ว่ามันคือช่องทางหรือทางเดินที่เปิดทางเข้าและทางออก มีหลังคา คลุมที่เป็นกระจกและเหล็ก ส่วนใหญ่แล้วเป็นทางเพื่อเชื่อมของสองถนนที่ ขนานกันเข้าด้วยกัน สองข้างทางของอาเขตจะประกอบไปด้วยร้านรวงต่าง ๆ ที่เรียงรายไปทั้งสองข้างทาง⁵ อาเขตในยุคโมเดิร์นหรือในช่วงประมาณกลาง ศตวรรษที่ 19 ทำหน้าที่เสมือนเป็นเมืองในตัวมันเอง ภายในอาเขตประกอบ ด้วยวัสดุที่หรูหราทันสมัย ใช้กระจกและหินอ่อน สำหรับคนปารีสในช่วงเวลา นั้น อาเขตในสมัยใหม่คือการเฉลิมฉลองสินค้าและการบริโภค (the worship of the commodity) มันคือความสำเร็จในการสร้างอาณาเขตทางเลือกใหม่ ต่อการบริโภค ซึ่งคนที่เดินเลือกซื้อสามารถเดินเลือกซื้อของได้อย่างมีความสุข ปราศจากเสียงรบกวนจากรถม้าที่วิ่งไปมา ไม่ต้องเปียกปอนจากฝนหรือหิมะที่ ตกลงมา ที่สำคัญไม่ต้องเฉอะแฉะจากโคลนตามท้องถนน ภายในอาเขตเอง พื้นที่ภายในนี้ก็ยิ่งสร้างให้เกิดพื้นที่แห่งการ “จับจ้องในรูปแบบใหม่” (a new form of spectacle) การสำรวจการจัดแสดงของร้านรวงต่าง ๆ ก็นำมาซึ่ง ความเพลิดเพลินในการเดิน (a pleasure of walking)⁶ สำหรับงานเขียน ชิ้นนี้นอกจากจะทำหน้าที่บันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในอาเขตในยุค โมเดิร์นกลางกรุงปารีสแล้ว ตัวอาเขตเองยังเปิดโอกาสให้ตีความให้เห็นถึง ความทันสมัยที่เกิดขึ้น (a manifestation of the modern) ภาพตัวแทน ของความทันสมัย และการใช้พื้นที่แบบใหม่ ๆ ในเมืองได้อีกด้วย⁷

ในขณะที่เบนจามินอ่านอาเขตในยุคโมเดิร์นว่าเป็นภาพสะท้อน ของความทันสมัย งานของ ฟินัย สิริเกียรติกุล ก็ทำหน้าที่ในการอ่านถนน ราชดำเนิน ไม่ใช่ในฐานะที่เป็นพื้นที่ที่หยุดนิ่งตายตัว แต่อ่านในมิติทางสังคม

และการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการวิพากษ์ และกะเทาะเปลือกและรูปแบบของอาคารที่ตั้งอยู่บนถนนราชดำเนินให้เห็นถึงความหมายที่ซ่อนอยู่ ดังเช่นที่พินัยกล่าวเอาไว้ว่า “เป็นไปได้อีกไหมที่ถนนราชดำเนินจะมีกลโกะอะไรพิเศษ ที่กระตุ้นให้คนต้องปฏิบัติตัวปฏิบัติตนเสียใหม่ให้ทันสมัยวิไลขึ้น มากกว่าการทำหน้าที่เป็นแค่ฉากหนึ่งๆ”⁸ หรือแม้กระทั่งวิพากษ์ว่าถนนราชดำเนินถูกสร้างขึ้นเพื่อให้มีหน้าที่ในการ “จัดความเสื่อมทางวัฒนธรรมทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องมารยาทสังคม การปฏิบัติเครื่องแต่งกาย และข้อกำหนดเรื่องพฤติกรรมที่เหมาะสม”⁹ เช่น การหามนั่งลงกับพื้นทางเท้าหรือริมถนน ห้ามมิให้แต่งกายที่ทำให้ชาติดูเสื่อมเสียปรากฏบนถนนเส้นนี้ และตบสติปัญญาที่เรียงรายอยู่สองข้างทางก็ทำหน้าที่ส่งเสริมกัน พินัยได้ขยายความถึงการอ่านผิวของอาคารที่เป็นลาย “หินเทียม” สร้างฉาบเอาไว้ด้านหน้า เพื่อ “แต่งองค์ทรงเครื่องเพิ่มคุณค่าให้อาคารแลดูมีสง่าราศีขึ้น มั่นยืนรูปแบบรูปฟอร์มของสถาปัตยกรรมแบบโมเดิร์นเพื่อแสดงออกถึงความก้าวหน้าทันสมัยตามรสนิยมสากลในยุคนั้น แต่ขณะเดียวกันก็จำเป็นต้องแสดงออกถึงความมีอารยะในแบบที่ต้องมีการตกแต่งประดับประดาให้อาคารดูดีมีสง่าราศีขึ้นด้วยเช่นกัน”¹⁰

เมื่อพิจารณางานของเบนจามินและพินัยในกรณีของการอ่านอาเขตและถนนราชดำเนินเทียบกับสิ่งที่เรากำลังพิจารณา “ถนนท่าแพ” แล้ว ทำให้เราสามารถสร้างกรอบในการพิจารณา “ถนนท่าแพ” และ “ตึกแถว” ที่อยู่เรียงรายกันตามสองข้างถนนท่าแพโดยพิจารณาจาก (1) ประวัติศาสตร์ของการเกิดขึ้นของย่านเศรษฐกิจการค้าของถนนท่าแพ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของตึกแถวบนถนน (2) การขยายตัวเศรษฐกิจและขยายพื้นที่ของชาวเงิน (3) ตึกแถวรูปแบบต่าง ๆ ที่เรียงรายกันอยู่สองข้างถนนตามยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป ข้อมูลที่ได้จากการพิจารณา 3 ประเด็นนี้จะถูกนำไปใช้เพื่อวิเคราะห์ “ตึกแถว” บนถนนท่าแพในฐานะที่เป็นภาพตัวแทนของการเปลี่ยนแปลงของเชียงใหม่เข้าสู่ความทันสมัย โดยเฉพาะสิ่งที่เกิดขึ้นบนถนนสายนี้

ถนนท่าแพในยุคเริ่มต้น (ช่วงประมาณ พ.ศ. 2427)

การที่จะกล่าวถึงถนนท่าแพในช่วงก่อนที่จะมีรถไฟเข้ามายังเชียงใหม่ ใน พ.ศ. 2464 เราน่าจะเข้าใจลักษณะของระบบเศรษฐกิจของชาวล้านนาและวิถีการใช้ชีวิตของชาวล้านนาในช่วงนั้นก่อน ดังเช่นที่ สรัสวดี อ๋องสกุล ให้ภาพของสภาพเศรษฐกิจสมัยก่อนที่จะมีการปฏิรูปมณฑลพายัพย้อนกลับไปในช่วงก่อน พ.ศ. 2427 ซึ่งเป็นช่วงยุคเริ่มต้นของการค้าระหว่างล้านนากับชาวอังกฤษในพม่า¹¹ เศรษฐกิจของชาวล้านนายังคงเป็นแบบพออยู่พินัย เป้าหมายคือเพื่อผลิตเอาไว้กินในครัวเรือน แต่เมื่อภายหลังมีการติดต่อการค้ากับชาวอังกฤษมากขึ้น ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมและการใช้เงินรูปที่ออกโดยรัฐบาลอังกฤษก็เริ่มเข้าสู่ล้านนา¹² ทว่าเงินตราที่เข้ามานั้นยังไม่ได้รับ

ความนิยมมากนัก การค้าในยุคนี้จึงนิยมเป็น “การแลกเปลี่ยน” สิ่งของมากกว่า ตลาดนัดที่เกิดขึ้นจึงเกิดเป็นครั้งเป็นคราว ชาวบ้านก็จะนำของที่ผลิตในหมู่บ้านมาแลกเปลี่ยนกันที่ตลาด¹³ เมืองเชียงใหม่ถือได้ว่าเป็นศูนย์กลางของเศรษฐกิจสมัยนั้น เพราะหากเทียบระยะเวลาของการเดินทางเพื่อการค้าระหว่างเมืองมะละแหม่ง (Mawlamyine-เมืองท่าสำคัญของพม่า ในช่วงที่อยู่ใต้การดูแลของอังกฤษ) กับเชียงใหม่ จะใช้เวลาเดินทางประมาณ 15-17 วัน เทียบกับระยะเวลาในการเดินทางขนส่งจากกรุงเทพฯ มายังเชียงใหม่โดยทางเรือจะใช้เวลาถึง 2-3 เดือน¹⁴ ดังนั้นเมืองเชียงใหม่ในสมัยนั้น (ราว พ.ศ. 2427) จึงถือได้ว่าเป็นศูนย์กลาง หรือปลายหางของการค้าที่สำคัญ เป็นตลาดที่สำคัญของสินค้าสำเร็จรูปของอังกฤษที่ส่งเข้ามาทางด่านชายแดน โดยพ่อค้าพม่าและไทใหญ่ สินค้าสำเร็จรูปส่วนใหญ่จากมะละแหม่ง ได้แก่ น้ำมันก๊าด ผ้า ไม้ขีดไฟ เทียนไข และเกลือทะเล¹⁵ ส่วนพ่อค้าฮ่อนำสินค้าจากยูนนานมาขายในล้านนาปีละครั้ง สินค้าที่นำมา เช่น ขี้ผึ้ง ผ้าไหม ขนสัตว์ เครื่องใช้ในครัวที่ทำด้วยทองเหลือง ชะมดเช็ด และฝิ่น¹⁶

ตามหลักฐานในสมัยรัชกาลที่ 5 พบว่า มีตลาดกลางเวียงเชียงใหม่ ซึ่งเป็นตลาดเก่าแก่ที่สุด มีมาพร้อมกับการตั้งเมืองเชียงใหม่ อยู่บริเวณหน้าวัดพระสิงห์ไปจนถึงต้นโพธิ์กลางเวียง และนอกจากนั้นยังมีตลาดที่ถนนท่าแพ ซึ่งสรัสวดีได้อธิบายเอาไว้ว่า “การค้าในตลาดเชียงใหม่จะติดตลาดทุกเช้า แม้ค้าซึ่งเป็นชาวพื้นเมืองจะนำผลผลิตทางการเกษตรจากหมู่บ้านใกล้เคียงมาวางขายตามสองข้างถนน สินค้าที่นำมาก็พวก ผัก ข้าว ยาสูบ ขี้ผึ้ง ดอกไม้ ผลไม้ หนาก ปูน ปลาแห้ง เป็นต้น”¹⁷ สมโชติ อ่องสกุล ได้ขยายความไว้ว่า พื้นที่ระหว่างกำแพงเมืองชั้นในและชั้นนอกด้านทิศเหนือมีอาณาเขตที่ติดกับถนนท่าแพว่าเป็นชุมชน บ้านฮ่อม เป็นชุมชนของชาวไทยวนที่ถูกนำมาจากเชียงแสนในสมัยพระเจ้ากาวิละครองเมืองเชียงใหม่ (พ.ศ. 2325-2356)¹⁸ หลักฐานสำคัญของการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ได้ถูกกวาดต้อนเข้ามาอยู่เชียงใหม่และตั้งถิ่นฐานในบริเวณถนนท่าแพ ที่สำคัญ คือ วัดบุพพาราม ซึ่งแปลว่าอารามตะวันออก สร้างขึ้นในสมัยของพญาแก้ว กษัตริย์ราชวงศ์มังราย (พ.ศ. 2038-2068) ใน พ.ศ. 2039 เป็นชุมชนชาวมอญ และเป็นวัดที่สำคัญทางทิศตะวันออกของเมืองเชียงใหม่ หรือเป็นทิศมูลเมือง ซึ่งเหมาะแก่การคมนาคมและค้าขาย¹⁹ อีกทั้งยังมีวัดมหาวัน ซึ่งเป็นวัดของนิกายเชียงแสน และวัดเซตุวัน วัดของนิกายมอญอยู่บนถนนสายนี้ แสดงให้เห็นถึงความศรัทธาของชาวบ้านฮ่อมที่แยกย้ายกันไปตามวัดต่าง ๆ ซึ่งต่างจากชุมชนอื่น ๆ ที่มีวัด ๆ เดียวเป็นศูนย์กลางชุมชน สมโชติ ขยายความต่อถึงการตั้งถิ่นฐาน และการค้าขายในบริเวณถนนท่าแพว่า “การค้าในช่วงเวลานั้น (ช่วงสมัยเทศาภิบาล พ.ศ. 2427) การค้าภายในเมืองเชียงใหม่ส่วนใหญ่ตกอยู่ในมือของพ่อค้าชาวไทใหญ่ โดยพ่อค้าคนจีนยังไม่เข้ามามากนัก กาดหลวงเต็มไปด้วยพ่อค้าไทใหญ่ สำหรับที่ตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของพ่อค้าชาวพม่า ไทใหญ่ และตองสู (PA-O)

ภาพที่ 1 ซ้าย ภาพซุ้มประตู
หน้าวัดบุพพาราม มองไปยัง
อาคารพาณิชย์ในยุคโมเดิร์น
ในฝั่งตรงข้ามของถนน
ท่าแพ
กลาง ซุ้มประตูทางเข้าหน้า
วัดมหาวน
ขวา ภาพของเจดีย์ทรงพม่า
ที่อยู่ภายในวัดมหาวน

ส่วนใหญ่จะเข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยกันบริเวณสองฟากของถนนท่าแพ ตั้งแต่สี่แยกวัดอุปกุดไปจนถึงหน้าวัดแสนผาง วัดมหาวน วัดบุพพาราม วัดเซตุวันและย่านชุมชนช้างเผือก วัดป่าเป้า”²⁰

ความหลากหลายของชาติพันธุ์และลักษณะการค้าขายที่ยังคงเป็น ลักษณะแบบยังชีพ เน้นการแลกเปลี่ยน ระบบเงินรูปีและระบบเงินบาทที่ยัง เข้ามาในล้าंनाได้ยังไม่ค่อยสมบูรณ์มากนัก ทำให้เราเห็นภาพของการตั้ง ถิ่นฐานของชาวเชียงแสนที่ได้ถูกกวาดต้อนมาตั้งรกรากที่เชียงใหม่ในบริเวณนี้ สิ่งที่น่าสนใจคือ ภาพของถนนท่าแพในยุคนี้ช่วงก่อน พ.ศ. 2464 ยังคงเป็น ภาพของความอุดมสมบูรณ์ของวัฒนธรรมที่หลากหลาย มีวัดหลากหลายที่ปรากฏ ในถนนเส้นนี้เป็นศูนย์กลางจิตใจ พม่า ไทใหญ่ ยังคงเป็นกลุ่มพ่อค้าที่ดูแล ระบบเศรษฐกิจของเชียงใหม่เป็นหลัก (ดูภาพที่ 1) ก่อนที่จะเปลี่ยนมือของ คนที่คุมเศรษฐกิจหลักของเชียงใหม่ไปยังกลุ่มนายทุนจีนในช่วงเวลาต่อมา คำถามที่เกิดขึ้นคือ ในขณะที่พม่า ไทใหญ่ ได้เข้ามาครอบครองพื้นที่ถนน ท่าแพ ชาวจีนไปไหน และเพราะเหตุใดทำไมชาวจีนจึงค่อย ๆ ขยับขยาย อิทธิพลของการควบคุมระบบเศรษฐกิจของเมืองเชียงใหม่ในเวลาต่อมา

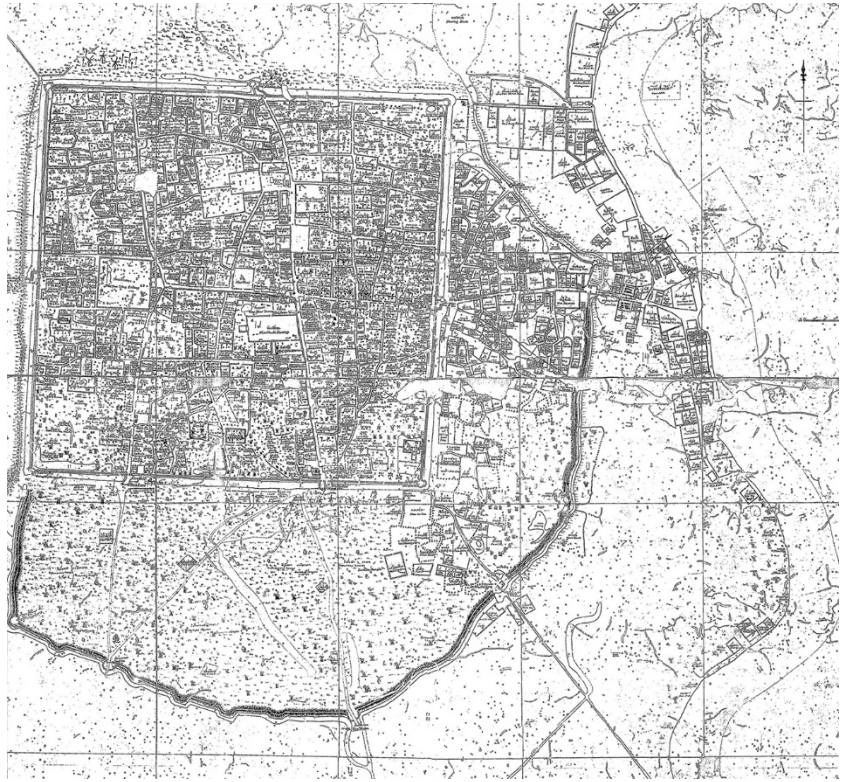
ถนนท่าแพกับการเปลี่ยนมือจากพม่าไทใหญ่สู่คหวจีน (ราว พ.ศ. 2440)

สาเหตุสำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนมือจากชาวพม่าและไทใหญ่มาเป็นชาวจีน ซึ่งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของกายภาพบนถนนท่าแพ เราอาจจะระบุสาเหตุ หลัก ๆ ได้ว่า เป็นเพราะมาตรการทางเศรษฐกิจของสยาม เพื่อลดอิทธิพล ด้านเศรษฐกิจของอังกฤษ²¹ เช่น การจัดการผลประโยชน์ในธุรกิจป่าไม้ที่ส่ง ผลกระทบโดยตรงต่อเจ้านายฝ่ายเหนือ การจัดเก็บภาษีอากรโดยรัฐบาล กรุงเทพฯ ซึ่งเอื้อประโยชน์โดยตรงต่อชาวจีนบางกลุ่ม การสร้างเส้นทาง การค้าทางรถไฟส่งผลให้เกิดการนำเข้าสินค้าสำเร็จรูปจากกรุงเทพฯ และ แน่นอนว่าจากสาเหตุหลัก ๆ นี้ยังส่งผลให้เกิดการปรับตัวของเจ้านายฝ่ายเหนือ

ภาพที่ 2 แผนที่เมืองนคร
เชียงใหม่ พ.ศ. 2436 ฉบับ
เขียนประมาณสมัยพระเจ้า
อินทวิชยานนท์ เจ้าหลวง
เชียงใหม่องค์ที่ 7

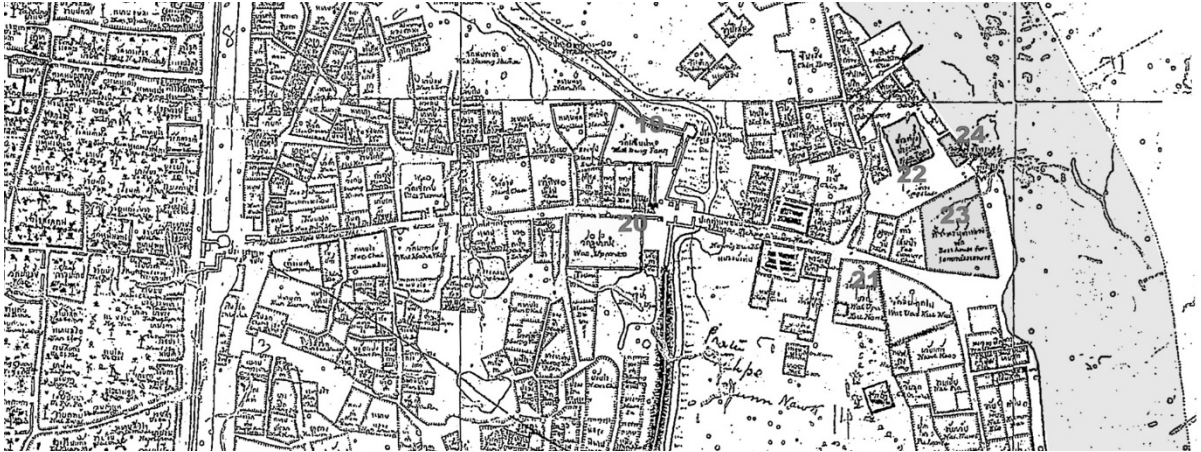
(พ.ศ. 2416-2440)

ที่มา : “ภาพแผนที่เมือง
นครเชียงใหม่ พ.ศ. 2436,”
หอจดหมายเหตุ
มหาวิทยาลัยพายัพ.

ในการผันตัวเองเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจทุนนิยม²² และแสดงให้เห็นถึงการปรับตัว
ของคนจีนที่มีต่อระบบการเมืองใหม่อีกด้วย²³

จากแผนที่เมืองเชียงใหม่ที่จัดทำขึ้นใน พ.ศ. 2436 แสดงให้เห็นถึง
การแบ่งสิทธิ์ในการถือครองพื้นที่ดินภายในเวียงเชียงใหม่ และเมื่อเทียบกับ
พื้นที่ฝั่งทิศตะวันตกของแม่น้ำปิงแล้วจะเห็นได้ว่ายังคงไม่หนาแน่น และดู
เหมือนว่าจะเป็นพื้นที่ที่ “ไกล” จากพื้นที่ในเมืองกลางเวียงอีกด้วย (ดูภาพที่ 2)
คนจีนในดินแดนล้านนามีการขยายตัวมากขึ้นต่อเนื่องตั้งแต่สมัยพระเจ้า
ตากสินมหาราชจนมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ และในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นช่วง
ที่ชาวจีนเข้ามาตั้งถิ่นฐานในภาคเหนือมีความชัดเจนมากขึ้น และนิยมตั้งบ้าน
เรือนในย่านการค้า โดยในส่วนของเมืองเชียงใหม่ นั้นชุมชนชาวจีนตั้งถิ่นฐาน
ครั้งแรกที่บริเวณหน้าวัดเกตการาม ซึ่งตั้งอยู่ในฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิง
และอาศัยแม่น้ำปิงเป็นเส้นทางขนส่งสินค้า การที่จะเข้าใจถึงการขยายตัวจาก
บริเวณริมแม่น้ำปิงหน้าวัดเกตการามมาสู่ยุคทองของคนจีนบนถนนท่าแพนั้น เรา
จำเป็นต้องเข้าใจการเปลี่ยนแปลงของการใช้และการครองพื้นที่ระหว่างนอก
และในกำแพงเมือง หรือระหว่างเจ้านายฝ่ายเหนือและเจ้าหลวงเทศาภิบาล
ที่มาจากส่วนกลางเสียก่อน (ดูภาพที่ 3) เพราะจะทำให้เข้าใจถึงกระบวนการ
เปลี่ยนแปลงของกลุ่มคนต่าง ๆ ในช่วงเวลาเปลี่ยนแปลงทาง การเมือง หรือที่
เรียกว่าช่วงเวลาเปลี่ยนผ่าน (พ.ศ. 2427-2475)²⁴

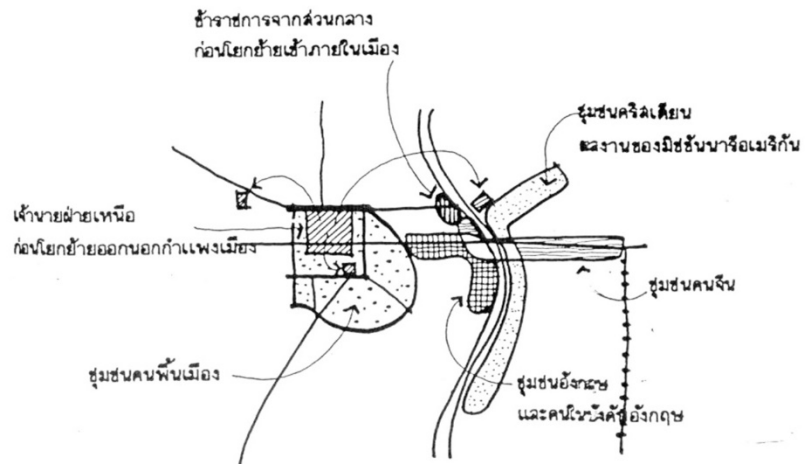

ภาพที่ 3 แผนที่เมืองนคร
เชียงใหม่ พ.ศ. 2436 แสดง
ให้เห็นถึงตำแหน่งอาคาร
สำคัญ ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ
ถนนท่าแพ โดยเฉพาะที่
เกี่ยวกับการปกครองระบบ
เทศาภิบาลและการเข้ามา
มีบทบาทของสยามบริเวณ
ริมแม่น้ำปิงฝั่งทิศตะวันตก
เช่น (19) วัดแสนผาง
(20) วัดบุปผาราม
(21) วัดอุปคุต
(22) คู่มือเจ้าแก้วนารัฐ
(23) บ้านพักข้าหลวง (High
Commissioner Place)
(24) ที่ทำการไปรษณีย์

ภาพสเก็ชที่มาจากวิจัยของอิสรา กันแตง (ดูภาพที่ 4) ทำให้เข้าใจถึง
พลวัตในการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ทางการเมืองที่เกิดขึ้นในเชียงใหม่ได้
ง่ายขึ้น พื้นที่ภายในกำแพงเมืองหรือที่เรียกว่าภายในเวียงนั้นเป็นที่ตั้งของคุ้ม
หลวงและคุ้มเจ้านายฝ่ายเหนือต่าง ๆ ในขณะที่พื้นที่ริมแม่น้ำปิงถือได้ว่าเป็น
ที่ห่างไกลออกไปจากในเมือง ถูกวางเอาไว้ให้เป็นที่ตั้งของกลุ่มคนนอก ไม่ว่า
จะเป็นเหตุว่าเพื่อการแผ้วระวัง หรือจะเป็นเหตุผลทางการเดินทางที่สะดวกใน
การขึ้นลงเรือโดยใช้แม่น้ำปิง เช่น ตำแหน่งแห่งที่ของคณะมิชชันนารีอเมริกัน
บนฝั่งแม่น้ำปิงทางทิศตะวันออก สถานกงสุลอังกฤษ (British Consulate)
และชุมชนอังกฤษบนฝั่งแม่น้ำปิงทิศตะวันตก เช่นเดียวกันตำแหน่งแห่งที่ของ
ข้าหลวงเทศาภิบาลที่เดินทางมาจากกรุงเทพฯ ก็ขึ้นเทียบท่าที่เชียงใหม่ และมี
บ้านพักข้าหลวง (High Commissioner Place ที่แสดงตัวเลข 23) (ดูภาพที่ 3)
อีกอย่างหนึ่งที่สามารถตีความได้จากการอ่านแผนที่ฉบับ พ.ศ. 2436 จะเห็น
ได้ว่าตำแหน่งและขอบเขตต่างๆ ของการใช้พื้นที่ในเขตคูเมืองชั้นนอกมีเส้น
ถนน และเส้นขอบเขตการครองที่ดินแสดงเอาไว้อย่างชัดเจน ผิดกับพื้นที่ที่
ห่างออกไปบริเวณริมแม่น้ำปิงยังไม่ค่อยปรากฏในแผนที่ แสดงให้เห็นถึงความ
ห่างไกลจากความเจริญ และศูนย์การของการปกครองที่เกิดขึ้นภายในเขต
กำแพงเมือง²⁵ อย่างไรก็ตามเมื่อพื้นที่ของเวียงแก้วได้ถูกเปลี่ยนไปเป็นศาลา
กลางจังหวัดเชียงใหม่ใน พ.ศ. 2468 ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทาง
ตำแหน่งแห่งที่ในเวียงเชียงใหม่อย่างชัดเจน อำนาจของส่วนกลางได้ถูกย้าย
เข้ามาสถาปนาอยู่ในกลางเวียงเชียงใหม่แทนที่ตำแหน่งแห่งที่เดิมของเจ้านาย
ฝ่ายเหนือ คุ้มเจ้าหลายที่ได้ถูกเปลี่ยนมือ สิ่งที่เจ้านายฝ่ายเหนือสามารถทำได้
ดีที่สุดในช่วงเวลานี้คือการปรับเปลี่ยนสถานะของตนเองจากสถานะเจ้านายไปสู่
ผู้ลงทุน ดังเช่นสิ่งที่เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ได้ลงทุนสร้าง ตลาดวโรรส หรือ

ภาพที่ 4 แสดงลักษณะเฉพาะของพื้นที่ปลูกสร้างประเภทบ้านและชุมชนที่วิเคราะห์ให้เห็นถึงขอบเขตของพื้นที่ต่าง ๆ ในเมืองเชียงใหม่ เช่น พื้นที่ของ “ข้าราชการจากส่วนกลาง” มักจะอยู่ในพื้นที่ริมแม่น้ำปิงฝั่งตะวันตก ส่วนพื้นที่ของ “เจ้านายฝ่ายเหนือ” มักจะอยู่ภายในเขตคูเมืองชั้นในการวิเคราะห์ห่ออาศัยแผนที่เมืองนครเชียงใหม่

พ.ศ. 2436 เป็นหลัก
ที่มา : อิศรา กันตง,
“การศึกษาลักษณะเฉพาะและพัฒนาการของโครงข่ายการสัญจร และพื้นที่ปลูกสร้างในบริเวณนครเชียงใหม่” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533), 297.

“กาดหลวง” ขึ้น ภายหลังจากที่พระราชยาเจ้าดารารัศมีโปรดให้ย้ายภูพระอัฐิของเจ้านายฝ่ายเหนือไปบรรจุรวมกันที่วัดสวนดอกใน พ.ศ. 2452 และภายหลังจากที่พระราชยาเจ้าดารารัศมีสิ้นพระชนม์ลงใน พ.ศ. 2476 เจ้าแก้ววรัญ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ได้ตั้งบริษัทขึ้นมาจัดการบริหารตลาดวโรรส โดยมีชื่อว่าบริษัทเชียงใหม่พาณิชย์ จำกัด และได้เป็นบริษัทของเจ้านายในสกุล ณ เชียงใหม่ตลอดมา จนกระทั่งขายหุ้นบางส่วนของบริษัทให้กับห้างหุ้นส่วนอนุสารเชียงใหม่เข้าไปร่วมบริหารในเวลาต่อมา²⁶

ในช่วงเดียวกันกับที่เกิดการเปลี่ยนตำแหน่งแห่งที่ทางการเมืองภายในเวียงเชียงใหม่ การค้าของคนจีนก็ค่อย ๆ เจริญรุ่งเรืองขึ้น จากเดิมที่ชาวจีนอาศัยน้ำปิงในการขนส่งนำสินค้าอุตสาหกรรมจากกรุงเทพฯ ขึ้นมาขาย หลังจากนั้นก็ได้เริ่มขยายตัว โดยเฉพาะภายหลังที่รถไฟเดินทางมาถึงเชียงใหม่ในเดือนมกราคม พ.ศ. 2464 ส่งผลให้ท่าเรือที่ย่านวัดเกตการามชบเซาลง ชาวจีนที่ตั้งถิ่นฐานย่านวัดเกตการามได้ขยายบ้านเรือนและย่านการค้ามายังบริเวณถนนท่าแพซึ่งมีย่านที่ชาวจีนตั้งบ้านเรือนและค้าขายอย่างคับคั่ง เช่น ตรอกเล่าโจ้ว กาดวโรรส ถนนวิชัยนันท ถนนช้างม้อย ถนนท่าแพ และถนนเจริญเมือง ซึ่งจะเห็นได้จากร้านค้าเก่าแก่ของหลายตระกูลในบริเวณดังกล่าว เช่น ร้านตัดผ้าของตระกูลโตวิจักขณ์ชัยกุล ร้านซิมซุยไช้ของตระกูลบุญปกรณ์ ร้านโตวฮกเส็งและร้านโตวบวนเส็งของตระกูลโตแสงชัย ร้านนิ่มซีเส็งของตระกูลสุวิทย์ศักดิ์ดำนนท์ และห้างซวียงเส็งของตระกูลชุติมาและตระกูลนิมมานเหมินทร์²⁷

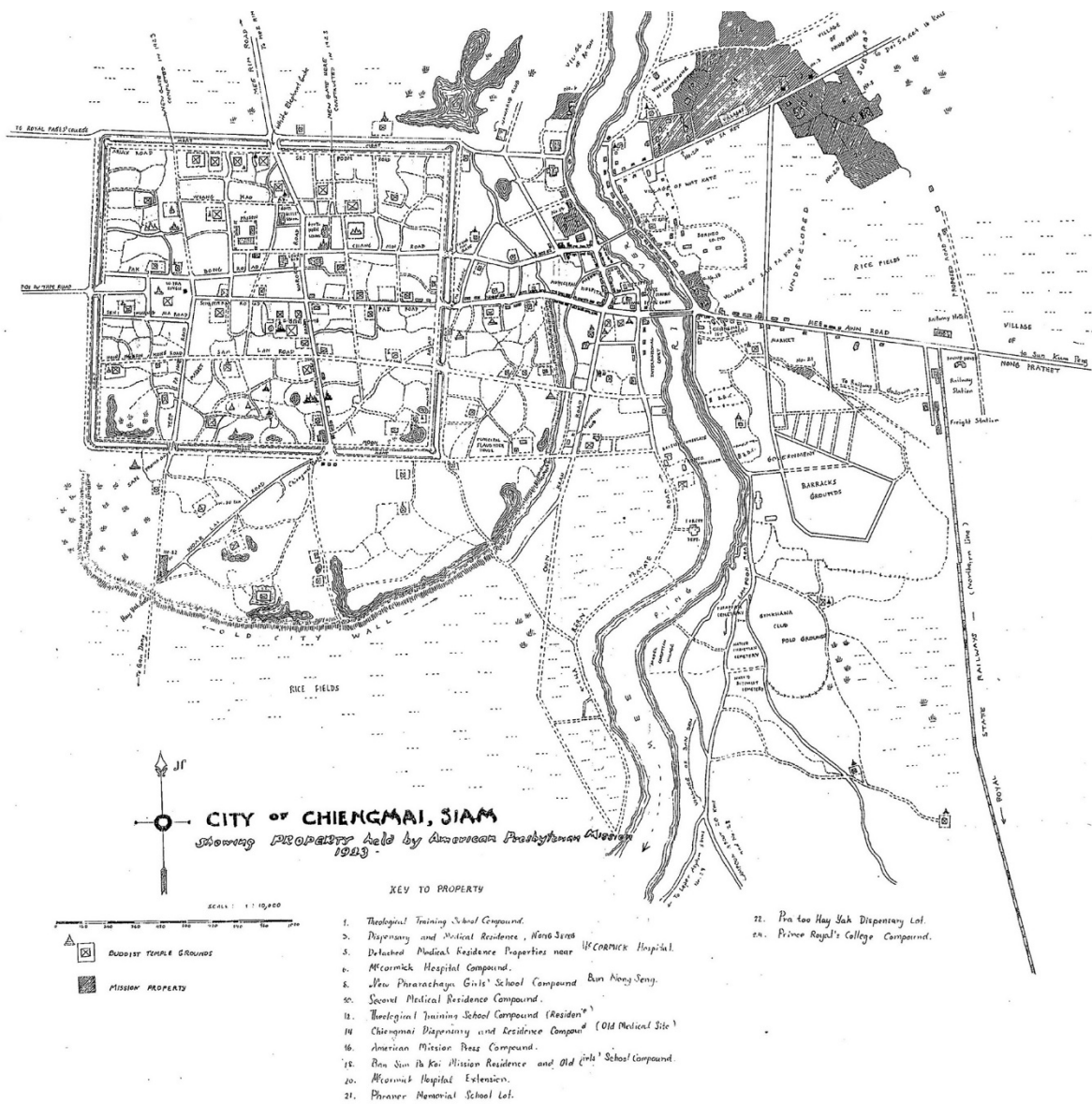
กิตยุตม์ กิตติธรรสกุล ได้ระบุถึงปัจจัยที่สำคัญที่เอื้อให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจของคนจีนในช่วงเวลาดังกล่าว เช่น การอำพรางความเป็นจีนและการกลายเป็นไทยเพื่อความมั่นคงของชีวิตและธุรกิจ²⁸ เช่น การเปลี่ยนชื่อแซ่เป็นนามสกุลเพื่อผลประโยชน์ทางธุรกิจ สร้างกำไรในช่วงสงคราม หรือที่เรียกว่ากลายเป็นเศรษฐีสงคราม คนจีนในเชียงใหม่ “สามารถเชื่อมตนเอง

เข้ากับทุนนิยมโดยรัฐได้ มักจะเป็นกลุ่มทุนขนาดใหญ่และมีรากฐานทางเศรษฐกิจที่แข็งแกร่งมาก่อน”²⁹ เราเห็นภาพที่ชัดเจนขึ้นจากที่สรัสวดีขยายความเอาไว้ว่า เมื่อโดนกรอบทางการเมืองที่ส่วนกลางใช้ในการควบคุมอำนาจทางเศรษฐกิจและสภาพคล่องทางการเงินของเจ้านายฝ่ายเหนือ ในทางกลับกันส่วนกลางกลับเปิดโอกาสให้พ่อค้าคนจีนขอประมูลจัดเก็บภาษีซึ่งกลายเป็นส่วนหนึ่งของการสะสมทุนของคนจีน³⁰ เมื่อเจ้านายฝ่ายเหนือต้องการหาเงินทุนจึงเริ่มหันมากู้เงินจากนายทุนจีน ส่งผลให้ทรัพย์สินต่าง ๆ และที่ดินของเจ้านายฝ่ายเหนือเริ่มถูกเปลี่ยนมือไปเป็นของนายทุนจีน ประวัติศาสตร์การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจการเมืองของล้านนาในช่วงเวลาดังกล่าวเรียกได้ว่าเป็น “ภาพที่วิ่งสวนทางกันระหว่างนายทุนจีนที่เจริญเติบโตกับกลุ่มเจ้านายที่เสื่อมทรดลง”³¹

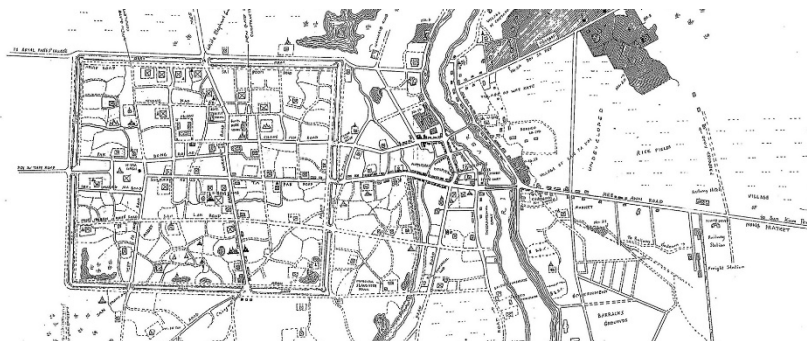
ถนนท่าแพกับการขยายตัวทางเศรษฐกิจ (ราว พ.ศ. 2460)

การที่รถไฟเดินทางมาถึงที่เชียงใหม่ใน พ.ศ. 2464 ก็ถือได้ว่าเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่เอื้อประโยชน์ให้กับชาวจีนในการขยายธุรกิจการค้า ดังเช่นที่ สมโชติ อ๋อง-สกุล ให้ข้อสังเกตว่า ไม่ว่าพ่อค้าจีน พ่อค้ายุโรป และมิชชันนารีอาศัยแม่น้ำปิงเป็นเส้นทางเข้ามายังเมืองเชียงใหม่ โดยเฉพาะตามย่านท่าเรือต่าง ๆ เช่น การเริ่มต้นตั้งถิ่นฐานที่ย่านท่าเรือวัดเกตการาม จากแผนที่เมืองเชียงใหม่ที่จัดทำขึ้นใน พ.ศ. 2466 แสดงให้เห็นถึงการขยายตัวที่เพิ่มขึ้นของตึกกรมบ้านช่อง โดยเฉพาะในถนนท่าแพ รายละเอียดต่าง ๆ ที่แสดงให้เห็นการขยายตัวไปทางทิศตะวันออกของเมืองหรือทางฝั่งแม่น้ำปิง (ดูภาพที่ 5) ยิ่งเมื่อมีการสร้างถนนเชื่อมเมืองต่าง ๆ ตั้งแต่ พ.ศ. 2459 จนกระทั่งถึง พ.ศ. 2464 พ่อค้าชาวจีนได้มีโอกาสใกล้ชิดกับผู้มีอำนาจทางราชการ ทั้งจากส่วนกลางและท้องถิ่นมากขึ้น ตลอดจนการอาศัยประโยชน์จากการเป็นคนในบังคับอังกฤษ การดำเนินธุรกิจด้วยการอาศัยระบบอุปถัมภ์ทั้งจากผู้มีอำนาจในส่วนกลาง ในท้องถิ่น และต่างชาติ ทำให้คนจีนส่วนที่มีโอกาสเป็นเจ้าภาษีนายอากร และกรมการพิเศษ มีธุรกิจที่มั่นคงและมั่งคั่ง เช่น นายสุนธีร์ แซ่ฉั่ว หรือ ชวียงเส้ง (พ.ศ. 2410 - 2477) หรือหลวงอนุสารสุนทร และคุชุ่นเส้ง หรือนายอากรเส้ง (บิดาของนายเชียง ชินวัตร) เป็นต้น

การขยายตัวของแหล่งการค้าจากการคมนาคมทางน้ำไปสู่แหล่งการค้าจากการคมนาคมทางบกโดยทางรถไฟเป็นผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเมืองเชียงใหม่หลายประการ เช่น เศรษฐกิจการค้า โดยเฉพาะกลุ่มพ่อค้าคนจีนที่ในเชียงใหม่ขยายตัวเพิ่มขึ้น และกลุ่มที่เคยทำการค้าทางเรือก็หันมาทำการค้าทางรถไฟและขยายกิจการ พ่อค้าจีนรุ่นใหม่ก็ได้ทยอยเข้ามาทางรถไฟ ทำให้ย่านการค้าของคนจีนในเชียงใหม่ขยายจากบริเวณริมแม่น้ำหลังวัดเกตมาเป็นย่านสันป่าข่อย ถนนเจริญเมือง และสถานีรถไฟ รวมถึงการ

ภาพที่ 5 แผนผัง City of Chiangmai, Siam (Showing properties held by American Presbyterian Mission) พ.ศ. 2466
ที่มา : หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยพายัพ.

ชายและขวา : ภาพที่ 6 ภาพของเรือนแถวย่าน วัดเกตที่แสดงให้เห็นถึงการตั้งถิ่นฐานของชาวจีน ในนครเชียงใหม่ตั้งแต่สมัย รัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2411-2453) ซ้ายคือบ้านทกเสา ปัจจุบันคือร้านขายผ้าไหม วิลาลินี (VILA CINI) ส่วน ขวา คือ เดอะแกลลอรี สร้าง ขึ้นใน พ.ศ. 2435

ที่มา : ศูนย์สองทก, ย่านวัดเกต ภาคจบ (เซที)

[Online], accessed 10 October 2014.

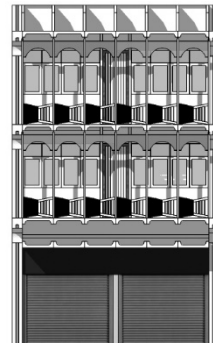
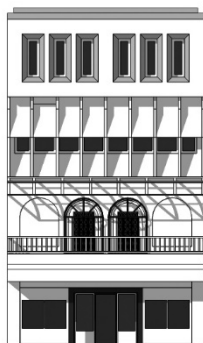
Available from <http://pantip.com/topic/30300155>

ล่าง : ภาพที่ 7 แสดง รูปด้านของอาคารพาณิชย์ หรือตึกแถวบนถนนท่าแพ ที่แสดงให้เห็นถึงตัวอย่าง ความหลากหลายของ รูปแบบในแต่ละช่วงยุคสมัย ยังคงมีร่องรอยให้พบเห็นได้ ในทุกวันนี้ เริ่มจากซ้ายสุด อาคารศรีประเสริฐ (พ.ศ. 2448) ต่อมาร้าน เงินอัจฉรา (ประมาณ พ.ศ. 2510) ร้านเลี้ยววิริยะ (ระหว่าง พ.ศ. 2510-2520) และร้านฉัตรภรณ์ (ประมาณ พ.ศ. 2510)

ขยายตัวบนถนนท่าแพในฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปิงด้วย และด้วยเนื่องจากการติดต่อค้าขายกับทางกรุงเทพฯ มากยิ่งขึ้น ทำให้ความต้องการของสกุลเงินบาทมากขึ้น เปลี่ยนจากเดิมคือสกุลเงินรูปี ตามแหล่งเงินคือบริษัทป่าไม้ และการติดต่อทำการค้ากับพม่า รวมถึงการเกิดขึ้นของระบบธนาคาร โดยมี ธนาคารสยามกัมมาจล (ไทยพาณิชย์) ได้มาเปิดสาขาที่เชียงใหม่เป็นแห่งแรก ใน พ.ศ. 2470 และการดำเนินธุรกิจการเงินของพ่อค้าชาวจีน เช่น ตระกูล นิยมมานเหมินทร์-ชุดิมา ได้ดำเนินธุรกิจการเงินในนามห้างหุ้นส่วนจำกัด นิติบุคคลอนุสารเชียงใหม่ การมาถึงของรถไฟนั้นทำให้เกิดการปรับเปลี่ยน ทิศทางของการค้า เช่น ก่อนที่รถไฟจะมาถึงเชียงใหม่ สินค้าสำเร็จรูปที่ขึ้น มาถึงนั้นจะมีมาแต่เดิมก็คือผ่านบริษัทบอร์เนียวเท่านั้น สินค้าที่นำเข้ามาจึงมี ราคาแพง แต่เมื่อมีรถไฟมาถึง สินค้าสำเร็จรูปจากแหล่งอื่น เช่น เยอรมัน และ ญี่ปุ่นก็ตามเข้ามา ทำให้ราคาสินค้าถูกลง จึงค่อย ๆ แย่งส่วนแบ่งของตลาดไป รวมถึงการปรับตัวตามเศรษฐกิจของบรรดาพ่อค้าชาวจีน เช่น บริษัทอนุสาร จำกัด เป็นตัวแทนจำหน่ายเครื่องกลทางการเกษตร เช่น เครื่องสูบน้ำ เครื่องสี ข้าว เครื่องยนต์ประกอบกิจการเหมืองแร่พร้อมรับซ่อม³² ดังนั้นบริเวณถนน ท่าแพ และถนนวิชัยานนท์ริมแม่น้ำปิงจึงค่อย ๆ กลายเป็นชุมชนคนจีน พ่อค้าชาวจีนเข้ามามีบทบาททางการค้าแทนชาวพม่าและไทใหญ่ และกลายเป็นยุคทองของคนจีนในเชียงใหม่ไปในที่สุด

ถนนท่าแพกับตึกแถวในยุคสมัยใหม่ (ราว พ.ศ. 2470-2520)

ภาพที่ 8 บนซ้าย
สภาพบ้านเรือนในช่วง
พ.ศ. 2497 แสดงให้เห็น
บางส่วนของอาคารศรี
ประเสริฐและบางส่วนของ
“บ้านแดง” หนึ่งในหมู่เรือน
บ้านตึกของหลวงอนุสาร
สุนทร

บนขวา สภาพบ้านเรือน
บริเวณย่านกาดหลวงใน
ขณะที่เกิดเพลิงไหม้เมื่อ
พ.ศ. 2511

ล่างซ้าย สภาพบ้านเรือน
บนถนน “ท่าแพ” ในช่วง
พ.ศ. 2522 ผู้ถ่ายยืนอยู่
บริเวณหน้าตรอกเล่าโจ้ว
และมองไปยังวัดแสนผาง

ที่มา : บุญเสริม สาตราภัย,
ภาพประวัติศาสตร์ล้านนา
[Online], accessed
22 October 2013.

Available from http://library.cmu.ac.th/ntic/picturelanna/search_for_m.php

ล่างขวา งานขบวนเฉลิม
ฉลองประเพณีสงกรานต์ใน
เดือนเมษายน พ.ศ. 2559

ที่มา : สำนักข่าวไทย,
วันแรกสงกรานต์เชียงใหม่
เน้นเล่นประหยัคน้ำ

[Online], accessed
15 May 2016. Available
from <http://www.tnamcot.com/content/>

เมื่อพูดถึงถนนท่าแพ สิ่งหนึ่งที่ไม่สามารถละเลยได้คือภาพของรูปด้านอาคารพาณิชย์ หรือ “ตึกแถว” ที่เรียงรายอยู่สองข้างทางของถนน (ดูภาพที่ 7) ทำหน้าที่ในการสร้างกรอบของมุมมองของเมืองที่มุ่งตรงต่อไปยังประตูท่าแพ รูปด้านเหล่านี้ไม่เพียงแต่เป็นฉากให้กับเหตุการณ์สำคัญ ๆ หลายเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นบนถนนท่าแพ เช่น ภาพกิจกรรมประจำวันที่เกิดขึ้นในช่วง พ.ศ. 2497 (ดูภาพที่ 8 ภาพบนซ้าย) ภาพเหตุการณ์เกิดเพลิงไหม้ใหญ่บริเวณกาดหลวงเมื่อ พ.ศ. 2511 (ภาพบนขวา) ภาพถนนท่าแพที่บันทึกการเปลี่ยนแปลงเอาไว้ตามช่วงเวลาใน พ.ศ. 2522 (ภาพล่างซ้าย) และภาพกิจกรรมในระดับเมือง เช่น งานเฉลิมฉลองประเพณีวันสงกรานต์ ในภาพล่างขวาคือ ภาพเหตุการณ์บนถนนท่าแพเมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. 2559

ซูวิทย์ สุจฉายา เชื่อว่าตึกแถวเป็นตัวแทนรูปแบบกายภาพของชุมชนเมืองในประเทศไทย เป็นอาคารประเภทหนึ่งที่มีความเหมาะสมต่อความเป็นตัวอย่างในการศึกษาที่จะช่วยชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคม ซูวิทย์ได้ชี้ให้เห็นถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่เข้ามาเป็นส่วนประกอบที่สำคัญในการเกิดตึกแถวขึ้นในแต่ละยุคของประเทศไทย เช่น การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิต จากผลิตแบบยังชีพไปเป็นแบบเพื่อการค้าในยุคราชกาลที่ 4 ถึง 5 ซึ่งงานปูนยังได้รับอิทธิพลจากจีนค่อนข้างมาก ตึกแถวในยุคนี้จึงมีลวดลายประดับประดาแสดงให้เห็นถึงการขยายตัวทางเศรษฐกิจที่ดีขึ้น จากเดิมที่ตัวตึกเน้นการใช้สอยอย่างเดียวไม่มีการประดับประดาใด ๆ หรือในช่วงที่เกิดสภาวะถดถอยทางเศรษฐกิจ จะพบเห็นได้ว่าความประณีตในการก่อสร้างลดลง ตลอดจนรูปแบบ

อาคารที่มีลักษณะง่าย ๆ เหมือนกล่องกระดาษบาง ๆ³³ ส่วนตึกแถวในยุค พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา ตึกแถวมีลักษณะเด่นที่แตกต่างจากเดิมตรงที่มีการใช้ ครีบบังแดด (sunshade fin) ในการออกแบบหน้าตาของอาคาร (façade) ที่ มีการจัดองค์ประกอบทางเรขาคณิตทั้งครีบบังแดดและครีบนอน ซึ่งสะท้อนให้เห็น ถึงการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมได้ชัดเจนขึ้น เช่น การเปิดรับการลงทุน จากต่างชาติ การรับเอาระบบอุตสาหกรรมทำให้เมืองกลายเป็นศูนย์กลาง ความเจริญ และทำหน้าที่ในการกระจายสินค้าเช่นเดียวกัน ตึกแถวจึงเกิดขึ้น ตามถนนที่ถูกตัดเพิ่ม ตามการขยายตัวของเมืองดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น เช่นเดียวกับมุมมองของซูวิทย์ สำหรับ ภคมน (ธนรัชต์) ถาวโรจน์ แล้ว ตึกแถวถือได้ว่าเป็นผลผลิตทางสังคมชนิดหนึ่ง เกิดขึ้นจากการผสมผสาน ระหว่างการค้าขายกับการอยู่อาศัย มีการรับเอาอิทธิพลรูปแบบและมีการ ผสมผสาน และ “ปฏิสัมพันธ์ทางวิถีวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ” หรือที่เรียกว่า “วัฒนธรรมพาณิชย์กรรม”³⁴ ดังนั้นถ้าอธิบายตามภคมนแล้ว รูปแบบสถาปัตยกรรมของตึกแถวบนถนนท่าแพน่าจะมีการพัฒนาจาก วัฒนธรรมและการตั้งถิ่นฐานเดิมของชาวจีนที่อยู่อีกฝั่งของแม่น้ำปิง ก่อนที่ จะย้ายข้ามมายังถนนวิชัยนันทน์ และถ้ามองภาพการเปลี่ยนแปลงของรูปด้าน ตึกแถวตามแนวทางของซูวิทย์แล้ว ปัจจัยและอิทธิพลทางเศรษฐกิจของพ่อค้า ชาวจีนผสมผสานกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่น น่าจะเป็นที่มาของการเกิด ตึกแถวในลักษณะดังกล่าวบนถนนท่าแพ

บ้านตึก (กลุ่มอาคารภายในบ้านของหลวงอนุสารสุนทร)

การย้ายถิ่นของคนจีนมายังฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปิงในย่านถนนวิชัยนันทน์ ถนนท่าแพ ถนนพระปกเกล้า เกิดเป็นชุมชนคนจีนขนาดใหญ่ “ตึกแถว” ขยายตัวไปตามริมสองฟากถนน ตึกแถวในส่วนต้น ๆ ของถนนที่อยู่ใกล้กับ บริเวณสะพานนวรัฐ คือ “ตึกขาว” และ “ตึกแดง” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม อาคารภายในบ้านของหลวงอนุสารสุนทร หรือที่เรียกกันว่า “บ้านตึก” (ดูภาพ ที่ 9-11 ประกอบ)

ภาพที่ 9 แสดงตำแหน่งของ “บ้านตึก” ในถนนท่าแพ และบริเวณหัวถนนท่าแพ
ที่มา : Google Map, Map of Chiang Mai [Online], accessed 3 October 2016. Available from <https://www.google.co.th/maps/place/Pratuthapae/>

“บ้านตึก” เป็นบ้านของหลวงอนุสารสุนทร (ชื่อเดิม คือ สุ่นฮี้ ชั่วย่ง-เสง) ข้อมูลหลัก ๆ ของบ้านตึกได้มาจากคำบอกเล่าในหนังสืออัตชีวประวัติของ อัน นิมมานเหมินท์ ซึ่งเป็นบุตรคนที่ 3 ของนายก และ นางกิมฮ้อ นิมมานเหมินท์ และ สุ่นฮี้ ชุติมา หรือ หลวงอนุสารสุนทร เป็นตาของท่าน³⁵ อันได้เขียนเอาไว้ว่า “คุณตา” (หลวงอนุสารสุนทร) ได้ซื้อจากเจ้าของเดิม ซึ่งเจ้าของเดิมและครอบครัวรวม 4 คนถูกไฟครอกเสียชีวิตทั้งหมด ในเวลานั้นไม่มีใครกล้าที่จะซื้อที่ดินแปลงนี้ แต่หลวงอนุสารสุนทรได้ซื้อเอาไว้ในราคาที่ไม่แพงนัก และก่อสร้างเป็นตึก 2 ชั้น เป็นร้านค้าและที่อยู่อาศัย คือ ห้างข้าว-ย่งเสง ปัจจุบันนี้คือ ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคล อนุสารเชียงใหม่ 12-14 ถนนวิชัยนันทน์ ชั้นล่างเป็นร้านขายของสมัยใหม่ ชั้นบนเป็นสำนักงานธุรกิจร้านขายผ้าไหมและที่พักอาศัย ซึ่งเป็นตึกหลังแรกที่สร้างนอกกำแพงเมืองเชียงใหม่³⁶ ส่วนบิดามารดาของ อัน คือ นายก และนางกิมฮ้อ ก็อาศัยอยู่ในบ้านไม้ยกพื้นใต้ถุนสูง (เรือนแถว, พ.ศ. 2440-2445) ด้านหลังสำนักงานที่ คุณตาสร้างขึ้น (ตึกหลวง, พ.ศ. 2440-2445) (ดูภาพที่ 10-11) ซึ่งบ้านไม้หลังนี้ก็เป็นสถานที่เกิดของอันในเวลาต่อมา หลวงอนุสารได้ขยายพื้นที่ออกไปจนจรดโรงเรียนคำเที่ยงและโรงพยาบาลสุขาภิบาล เนื้อที่รวม 2 ไร่ และหลวงอนุสารสุนทรก็ได้สร้างตึก ถังน้ำ ห้องสูบน้ำบาดาล และ อาคาร ค.ส.ล. อีกหลายหลัง ซึ่งต่อมาลูก ๆ หลาน ๆ ก็ได้ย้ายไปอยู่ “ตึกแดง” (พ.ศ. 2464-2467) ขนาด 10x12 เมตร ติดถนนท่าแพ ชั้นล่างเป็นร้านค้า ชั้นบนเป็นที่พักอาศัย พื้นชั้นล่าง ค.ส.ล. ขัดมัน พื้นชั้นบนไม้สักเข้าลิ้นอัดสนิท อันอธิบายลักษณะภายในของ “ตึกแดง” เอาไว้อย่างน่าสนใจว่า หลาย ๆ ส่วนในตึกแดงนี้แสดงความก้าวหน้าของการก่อสร้างในช่วงนั้น คือ

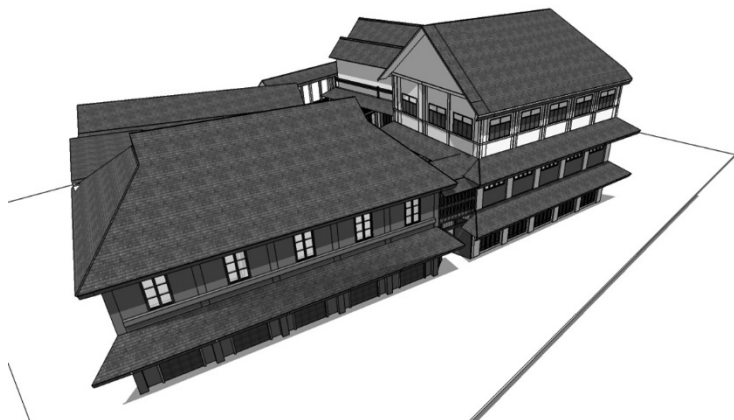
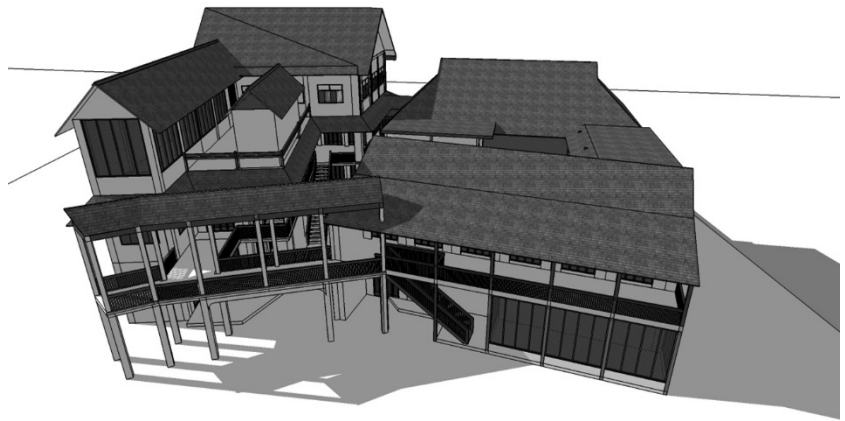
เป็นที่อยู่อาศัยกรุ้มงลวดกันยุงทั้งหลัง ชั้นบนมีระเบียง
ห้องน้ำ ด้านหลังกันเป็น 3 ห้องใหญ่ด้วยฝาไม้ ตอนบนและด้านหลัง
เป็นฝาไผ่ (ดูภาพที่ 8) ซึ่งเป็นประติษฐานกรรมของคุณตา คือฝาไม้
กระดานตีแผ่นเว้นแผ่นทั้ง 2 ด้าน และมีคันทวยที่จะเปิด-ปิดช่องให้
อากาศถ่ายเทได้ ยิ่งกว่านั้นยังมีห้องน้ำซึ่งมีที่อาบน้ำฝักบัว อ่างล้าง
หน้า ส้วมชักโครก ทำมาจากประเทศอังกฤษ และบ่อเกราะเซฟติก-
แทงค์ใต้ฐาน ทั้งได้ริเริ่มการใช้ตะเกียงน้ำมัน ตะเกียงลาน เข้าใจว่า
เป็นที่พักที่ทันสมัยที่สุด นอกจากบ้านฝรั่งเข้ามาสร้างในเชียงใหม่³⁷

ต่อมาใน พ.ศ. 2475 หลวงอนุสารสุนทรได้ทำการสร้าง “ตึกขาว” บริเวณติดถนนท่าแพ ใช้เป็นที่อยู่ของญาติและคนงาน อาคารหลังนี้มีห้องน้ำ-ส้วมอย่างทันสมัย หน้าต่างกรุ้มงลวด มีบานหน้าต่างกันไฟทำด้วยแผ่นเหล็ก งานก่อสร้างคอนกรีตสำเร็จรูป ควบคุมด้วยช่างพื้นเมือง อาศัยประสบการณ์ในการก่ออิฐถือปูนและหนังสือคู่มือการใช้คอนกรีตเสริมเหล็กที่มี “แฟคเตอร์เซฟตี้” (factor safety) สูงมาก” เสาคานจึงใหญ่มาก ถือได้ว่าการก่อสร้าง

ภาพที่ 10 ภาพถ่ายและ
ภาพหุ่นจำลองคอมพิวเตอร์
ของกลุ่มเรือน “บ้านตึก”
ของหลวงอนุสารสุนทร
สร้างขึ้น ตั้งแต่ พ.ศ. 2443
บนถนนพระปกเกล้า ตำบล
ศรีภูมิ อำเภอเมือง จังหวัด
เชียงใหม่ ตรงกันข้ามกับวัด
อุปคุต กลุ่มเรือน “บ้านตึก”
ประกอบด้วย 5 อาคารคือ

- 1) เรือนแถว พ.ศ. 2440-
2445
- 2) ตึกหลวง พ.ศ. 2440-
2445
- 3) ตึกแดง พ.ศ. 2464-
2466
- 4) ตึกขาว พ.ศ. 2475
- 5) ครุฑไฟ พ.ศ. 2475

ที่มา : หุ่นจำลอง
คอมพิวเตอร์โดยผู้เขียน
และข้อมูลของปีที่สร้าง
คัดลอกมาจากข้อมูลเจ้าของ
อาคารในข้อเสนอเพื่อเข้า
รับการพิจารณารางวัล
อนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรม
ดีเด่น ประจำปี 2556 จาก
สมาคมสถาปนิกสยามฯ
ประจำปี 2556

ภาพที่ 11 สองภาพบน
คือด้านในของเรือนแถว
พ.ศ. 2440 และรายละเอียด
ของบันไดและระเบียงไม้
ทางขึ้นชั้นสอง และสอง
ภาพล่างคือด้านหน้าของ
กลุ่มเรือน “บ้านตึก”
และบริเวณส่วนเชื่อมต่อ
ระหว่างตึกแดง พ.ศ. 2464
และตึกขาว

ตึกขาวของหลวงอนุสารสุนทรนี้เป็นความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการก่อสร้าง
ผ่านการใช้โครงสร้างแบบใหม่ เป็นปรากฏการณ์ที่สำคัญของการก้าวเข้าสู่ยุค
สมัยใหม่ในเมืองเชียงใหม่ และที่สำคัญเกิดขึ้นกับประชาชนที่ไม่ใช่หน่วยงาน
ราชการ เพราะจะมีก็แต่เพียงอาคารของหน่วยงานราชการเท่านั้นที่มีสถาปนิก
วิศวกรแผนใหม่ควบคุม (ดูภาพที่ 10-11)³⁸ จากการขยายตัวของการตั้ง
ถิ่นฐาน ชื้อที่ดินขยายพื้นที่เพิ่มจนกลายเป็น “กลุ่มเรือนบ้านตึก” ที่ภายในมี
ญาติพี่น้องอยู่กันหลายครอบครัว ที่มีทั้งอาคารที่ทำงาน ที่อยู่อาศัย บ้านเดี่ยว
อาคารแถว อยู่กันแบบโบราณ เฉพาะชั้นบนชั้นล่างเป็นดินหรือร้านค้า “ตรง
กลางด้านในเป็นที่ว่างมีน้ำบ่อ ที่ใช้สำหรับอาบน้ำ ซักผ้า พร้อมทั้งห้องอาบน้ำ
และส้วมมีแห่งเดียว หลายห้องติดถนน เป็นแบบถ้ำน้ำยาเคมี มีคนมาเปลี่ยน
ตอนเย็น ภายหลังจึงได้มีส้วมชักโครก ส้วมใช้น้ำราด ในบ้านปลูกไม้ผล
หลายต้น บรรายากศทั่วไปเสียบสัจเยือก”³⁹ ไม่เพียงแต่ตัวอาคารโครงสร้าง
สถาปัตยกรรม อุปกรณ์ของตัวบ้านต่าง ๆ ที่สะท้อนความทันสมัย แต่ยัง
รวมถึงสิ่งที่หลวงอนุสารสุนทรทำด้วย เช่น การทำการค้าขายที่นำเอาของ
จากกรุงเทพฯ ขึ้นมาขายยังเชียงใหม่ และยังเปิดธุรกิจธนาคารให้กู้ยืมเงิน
รับจำนำทองรูปพรรณ เครื่องประดับ และที่ดิน

ถัดเข้ามาจาก “บ้านตึก” ของหลวงอนุสารสุนทรแล้ว สถาปัตยกรรมตึกแถวบนถนนท่าแพ โดยเฉพาะในช่วงของหัวถนนท่าแพฝั่งที่ใกล้กับแม่น้ำปิง ยังคงมีตึกแถวที่มีลักษณะที่แปลกและโดดเด่นให้พบเห็นอยู่ (ดูภาพที่ 12) โดยมีลักษณะร่วมกันคือ ส่วนใหญ่จะเป็นกำแพงรับน้ำหนัก หรือมักก็เป็นคอนกรีตประกอบกัน 3 ห้องต่อเชื่อมกัน มีรูปด้านหน้าอาคารแสดงให้เห็นถึงความสง่างาม น่าเกรงขาม โดยใช้แกนที่สมมาตร มีการตกแต่งประดับประดาให้เห็นอยู่อย่างชัดเจน บางหลังมีหลังคาคล้ายกับคຸ້ມในอดีต และบางหลังมีการติดป้ายระบุปี พ.ศ. ที่สร้างอย่างชัดเจน คาดว่าน่าจะสร้างขึ้นในช่วง พ.ศ. 2480–2500 ด้วยมุมมองที่ว่าในช่วงเวลาดังกล่าวยังคงเป็นยุคทองของการเจริญเติบโตทางการค้าของชาวจีนบนถนนท่าแพ และเป็นช่วงรอยต่อระหว่างการมาถึงของรถไฟ ซึ่งในขณะนั้นรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกยังคงถูกนำมาใช้อย่างมีนัยยะสำคัญ เช่นเป็นเครื่องบ่งบอกถึงความทันสมัยหรือกลายเป็นภาพตัวแทนของอำนาจและการควบคุมในช่วงเวลานั้น เช่นในกรณีของศาลากลางเชียงใหม่ใหม่เดิม (พ.ศ. 2467) และศาลแขวง (พ.ศ. 2478) ที่ตั้งอยู่ภายในเวียงแก้ว ถือได้ว่าเป็นการสถาปนาอำนาจของสยามภายในพื้นที่ใจกลางเมืองเชียงใหม่ดังที่ได้กล่าวไปแล้วในตอนต้น และเมื่อรถไฟเดินทางมาถึงเชียงใหม่ใน พ.ศ. 2464 ยิ่งทำให้ความเป็นตะวันตกและความทันสมัยได้ผนวกเข้าไปด้วยกันมากขึ้น สะท้อนให้เห็นถึงเทคโนโลยีอาคารที่สามารถทำให้ตัวอาคารขยายใหญ่ขึ้นกว้างขึ้น และมีรูปแบบที่หลากหลายขึ้น

ภาพที่ 12 ตึกแถวลักษณะต่าง ๆ ที่เรียงรายกันอยู่บนถนนท่าแพ ฝั่งหัวถนนท่าแพ (บริเวณระหว่างถนนช้างคลานถึงถนนช่วงเมรุ) คาดว่าน่าจะสร้างตั้งแต่ในช่วง พ.ศ. 2480-2500

[illegible]

The figure consists of eight black and white photographs arranged in a 2x4 grid, showing various architectural styles of buildings in Bangkok, Thailand. The top row shows modern buildings with geometric facades and balconies. The bottom row shows older buildings with traditional Thai architectural elements. In the center of the figure is an aerial map of the study area, with a highlighted area labeled 'D' and 'A C B'.

ดังนั้นถ้าวิเคราะห์ปัจจัยและอิทธิพลที่ส่งผลให้เกิดตึกแถวในถนนท่าแพ อาจจะแบ่งตามยุคออกได้ดังนี้

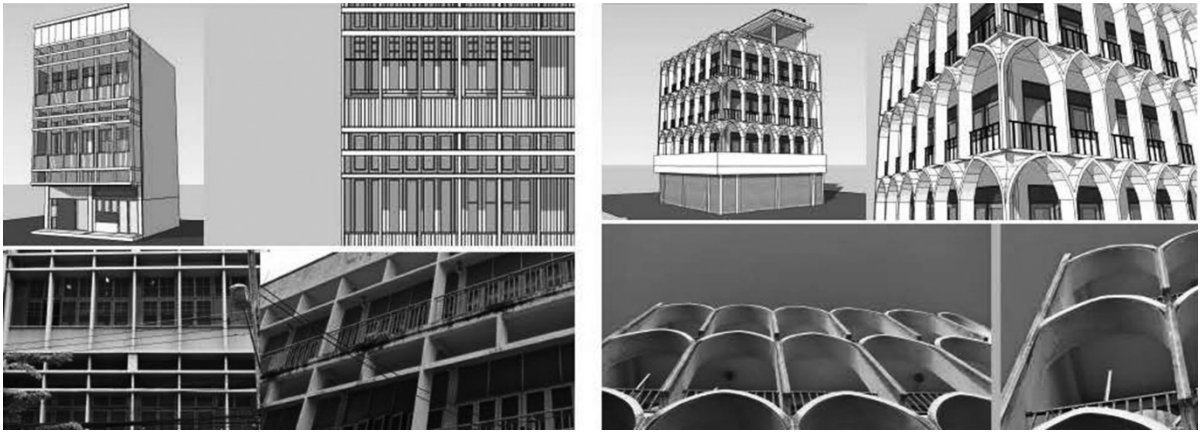
ยุคแรก ช่วงก่อน พ.ศ. 2440 เช่น อาคารพาณิชย์ที่หิบบิเมาะ รูปแบบของสถาปัตยกรรมจีน ส่วนใหญ่อยู่บริเวณริมแม่น้ำปิงฝั่งตะวันออก เช่น ร้านเดอะเกลอร์ริมแม่น้ำปิง บริเวณวัดเกตการาม หรือก่อนชาวจีนจะย้ายข้ามยังฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปิง

ยุคที่สอง ช่วง พ.ศ. 2440-2470 ยุคที่มีชนชั้นนายเข้ามามีบทบาทมากในเมืองเชียงใหม่ ซึ่งได้นำเอาวิธีการก่อสร้าง และรูปแบบการใช้พื้นที่ระเบียงขนาดใหญ่หน้าบ้าน (Porch) เข้ามาด้วย เช่น อาคารศรีประเสริฐที่ปรากฏบริเวณหัวมุมถนนวิชยานนท์ ช่วงปลายของยุคที่สองนี้มีปัจจัยสำคัญคือ การเข้ามาของรถไฟใน พ.ศ. 2464 ซึ่งส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากในยุคต่อมา

ยุคที่สาม ช่วง พ.ศ. 2470-2500 เป็นยุคที่เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อรูปแบบและเทคนิควิธีการก่อสร้าง ดังเช่นอาคารที่สร้างด้วยคอนกรีตเสริมเหล็กต่าง ๆ การขนส่งวัสดุก่อสร้าง เหล็กเส้นต่าง ๆ เพื่อการก่อสร้าง สามารถนำเข้ามาโดยรถไฟ อาคารพาณิชย์ดังกล่าว เช่น ตึกขาว (พ.ศ. 2475) และอาคารอีกหลายหลังบนถนนท่าแพที่มีช่วงเสากว้างขึ้นและสูงขึ้น (ดูภาพที่ 9) อีกทั้งการบังคับใช้กฎหมาย “กฎกระทรวง พ.ศ. 2498” ซึ่งออกตามความในพระราชบัญญัติควบคุมการก่อสร้างอาคาร พ.ศ. 2479 ส่งผลต่อระยะร่นของอาคารริมถนนสาธารณะ

ยุคที่สี่ ช่วง พ.ศ. 2500-2520 เป็นยุคที่เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างมาก รัฐบาลเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509) การขยายตัวค่อย ๆ มาสู่เศรษฐกิจระดับภูมิภาค เกิดการขยายตัวของเมือง เกิดการตัดถนนเพิ่มขึ้น ผลลัพธ์อย่างหนึ่งคือการเกิดขึ้นของตึกแถวที่ขยายตัวคู่ไปกับการตัดถนน รูปแบบตึกแถวบนถนนท่าแพสะท้อนให้เห็นถึงฝีมือช่างที่ประณีตบรรจง และต้องการสร้างให้มีความโดดเด่น มีเอกลักษณ์ที่โดดเด่น แตกต่างจากตึกแถวที่มีความคล้ายคลึงกัน (ดูภาพที่ 10-11)

งานวิจัยชิ้นนี้ได้เลือกเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ตึกแถวได้เพียงบางตึกเท่านั้น ยังมีตึกแถวอีกหลายตึกที่มีความน่าสนใจ โดดเด่นในเชิงรูปลักษณ์ทางสถาปัตยกรรม และน่าจะต้องมีการเก็บข้อมูลก่อนที่จะถูกรื้อทิ้ง ปิดป้ายทับ นอกจากตึกแถวบนถนนท่าแพแล้วยังมีถนนอีกหลายเส้นที่มีความสำคัญ เช่น ถนนช้างม่วย ในการเชื่อมโยงระหว่างถนนรอบคูเมืองไปสู่กาดหลวง ถนนเจริญเมือง ในการเชื่อมโยงระหว่างสองฝั่งของแม่น้ำปิง และเชื่อมโยงกับสถานีรถไฟ ถนนววลายด้านทิศใต้ของเมือง และแน่นอนว่าอาคารพาณิชย์และตึกแถวก็ขยายตัวตามการเกิดขึ้นของถนนและย่านธุรกิจการค้าสำคัญ ๆ เหล่านี้ รูปแบบของอาคารพาณิชย์และตึกแถวค่อย ๆ มีการพัฒนาขึ้น เช่น

ภาพที่ 14 ซ้าย อาคารพาณิชย์บนถนนเจริญเมืองที่เน้นประโยชน์ใช้สอยของแผงกันแดด และขวา ภาพอาคารพาณิชย์ “เชียงใหม่ธาราภัณท์” บนถนนเจริญราษฎร์

การใช้พื้นที่บริเวณด้านหน้าหลังแผงกันแดดเป็นระเบียงเพื่อใช้สอย เช่น ตากผ้า ติดตั้งเครื่องปรับอากาศ ซึ่งพบเห็นได้มากในตึกแถวบริเวณริมถนนเจริญเมือง หรือการใช้แผงกันแดดเป็นส่วนประดับตกแต่งรูปด้านอาคาร เช่น การใช้การหล่อคอนกรีตขึ้นรูปโค้ง เช่น อาคารของร้านเชียงใหม่ธาราภัณท์บนถนนเจริญราษฎร์ (ดูภาพที่ 14) หรือการใช้วัสดุประกอบอาคารอื่น ๆ เช่น เหล็กดัด หรือผนังคอนกรีตสำเร็จรูปเป็นต้น

ถนนท่าแพกับความหลากหลาย (พ.ศ. 2559)

ถึงแม้ว่าบทความนี้จะมีความสนใจในการศึกษาประวัติศาสตร์ของถนนท่าแพ ผ่านการอ่านสถาปัตยกรรมตึกแถว ปัญหาหนึ่งที่พบในระหว่างการศึกษาเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลคือ ความไม่ชัดเจนของข้อมูล ปีที่สร้าง ชื่อสถาปนิกหรือสถาปนิก ฯลฯ ส่วนใหญ่ข้อมูลที่ได้เกิดจากความทรงจำอันเลือนรางของผู้ที่อาศัยซึ่งบางคนไม่ใช่เจ้าของ หรืออาจจะถูกเปลี่ยนมือมาแล้วหลายทอด แบบแปลนที่มีอยู่ก็สูญหาย เนื่องจากเป็นอาคารที่ถูกมองว่าเป็นอาคารที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรมน้อย พบเห็นได้ดาษดื่น และถูกมองว่าไม่มีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์ของเมืองเชียงใหม่ แต่ทว่าในงานเขียนชิ้นนี้เชื่อว่าตึกแถวไม่เพียงแต่สามารถสะท้อนให้เห็นถึง “รอยต่อ” ของการเปลี่ยนเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ และด้วยการพิจารณาความแตกต่างในรายละเอียดของการก่อสร้างตึกแถวเป็นสถาปัตยกรรมประเภทหนึ่งที่น่าหลงใหล มีความพิเศษ และสะท้อนให้เห็นถึงการใช้ชีวิตของผู้คน มากกว่าที่จะมุ่งมองแต่อาคารประเภทบ้านเดี่ยว อาคารเดี่ยว หรือสถาปัตยกรรมในระดับสถาบันแต่เพียงอย่างเดียว

ลองหันมามองสภาพของตึกแถวบนถนนท่าแพในปัจจุบัน อาคารหลายหลังอยู่ในสภาพทรุดโทรมขาดการดูแลอย่างเห็นได้ชัด อาจจะเป็นเพราะเป็นมรดกตกทอดกันหลายรุ่น จนปัจจุบันมูลค่าสูงมากเกินกว่าที่จะมีคนซื้อ

ภาพที่ 15 แสดงการปรับเปลี่ยนรูปแบบของตึกแถวในปัจจุบัน บางหลังถูกทาสีทับ บางหลังทรุดโทรมมากกำลังจะถูกขายทิ้ง เปลี่ยนมือ บางหลังได้รับการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงภาษาทางสถาปัตยกรรมให้เปลี่ยนไปจากในยุคของมัน ที่มา : Google Maps, Street View [Online], accessed 15 May 2016. Available <https://www.google.co.th/maps/place/ประตูท่าแพ/>

และนำไปลงทุนต่อได้ หรืออาจจะเป็นเพราะอาคารมีขนาดเล็กเกินกว่าที่จะปรับให้รองรับกลุ่มนักท่องเที่ยวจำนวนมาก เช่น Boutique Hotel ขนาดเล็ก หรือ Hostel ที่กำลังเป็นที่นิยมในขณะนี้ ในขณะเดียวกันบางหลังเราเห็นถึงร่องรอยของการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง “ภาษาทางสถาปัตยกรรม” เช่น การเปลี่ยนหน้าต่าง ลักษณะหน้าต่าง หรือการเพิ่มระเบียงกันแดด ซึ่งภาษาทางสถาปัตยกรรมเหล่านี้ น่าจะถูกเลือกใช้อย่างรู้เท่าไม่ถึงการณ์ หรือในอีกบางกรณีที่ใช้สีสันทันทีมีความฉูดฉาดสร้างความแตกต่างไปจากบริบทเดิมของถนนท่าแพอย่างชัดเจน (ดูภาพที่ 15) สิ่งเหล่านี้กำลังเกิดขึ้นกับสถาปัตยกรรมทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญของเมืองเชียงใหม่ ที่น่าจะได้รับการอนุรักษ์และดูแลก่อนที่จะรื้อร่อยทางประวัติศาสตร์ของการเข้าสู่ความเป็นสมัยใหม่ของเมืองเชียงใหม่เหล่านี้จะถูกกลืนไป และไม่สามารถหวนคืนกลับไปตรวจสอบอะไรได้อีกเลย

บทสรุป

งานเขียนชิ้นนี้มีความสนใจที่จะ “อ่าน” สถาปัตยกรรมตึกแถวบนถนนท่าแพ ไม่ใช่เพราะรูปแบบที่สวยงามแปลกตา แต่เป็นเพราะเชื่อว่า ตึกแถวเหล่านี้เป็นหลักฐานชั้นต้นที่สามารถทำให้เราตรวจสอบทำความเข้าใจกับประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นกับเมืองเชียงใหม่ โดยเฉพาะในช่วงการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ การอ่านถนนท่าแพในมิติของสังคม การเมือง และวัฒนธรรมนั้น จำเป็นต้องอ่านผ่านร่องรอยของการใช้พื้นที่ในแต่ละยุคแต่ละสมัย ไม่ว่าจะจากยุคเริ่มต้นเมื่อครั้งการค้าขายของเมืองเชียงใหม่ยังอยู่ในมือของพ่อค้าพม่าและไทใหญ่ ต่อมาเมื่อครั้งข้าราชการสยามเข้ามามีบทบาทกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ส่งผลให้กลุ่มชาวจีนค่อย ๆ เข้ามามีบทบาทและอำนาจการดูแลเศรษฐกิจเชียงใหม่แทนพ่อค้ากลุ่มเดิม จนก่อรูปก่อร่างเป็นท่าแพย่านเศรษฐกิจการค้าที่สำคัญของเมืองเชียงใหม่ในปัจจุบัน

ตึกแถวทำหน้าที่เป็นเสมือน “ภาพตัวแทน” ของถนนท่าแพ เพราะนอกจากปรากฏอยู่ตามภาพถ่ายของเหตุการณ์สำคัญ ๆ ของเมืองแล้ว ตึกแถวยังทำหน้าที่เป็นภาพตัวแทนของยุคสมัยใหม่ ตัวแทนของระบบทุนนิยม และการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของเมืองเชียงใหม่ ในขณะเดียวกันตึกแถวยัง

เป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิด “ความเป็นท่าแพ” โดยเฉพาะตั้งแต่ในช่วง พ.ศ. 2464 เป็นต้นมา สร้างถนนท่าแพให้กลายเป็นแหล่งเศรษฐกิจการแลกเปลี่ยนและซื้อขายสินค้าที่สำคัญ เพราะอาชีพที่สำคัญของชาวจีนคือการค้าขายสินค้าที่นำเข้ามาจากต่างประเทศ ขายให้กับมิชชันนารี คนในกงสุลอังกฤษ และข้าราชการจากสยาม ดังนั้นการเกิดขึ้นของตึกแถวยังสามารถมองได้ว่าเป็นการรองรับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของเชียงใหม่ในทางอ้อมอีกด้วย สิ่งที่ขาดไปในงานวิจัยชิ้นนี้คือ เสียงของผู้คนที่อาศัยในท่าแพที่จะทำให้เห็นภาพที่สมบูรณ์มากขึ้น ซึ่งเป็นสิ่งที่จะต้องทำการค้นคว้าและขยายผลต่อไป

ถ้าเปรียบถนนท่าแพเป็นภาพเขียน ตึกแถวคงเป็นชิ้นส่วนที่เข้ามาปะติดปะต่อ (collage) มีความหลากหลาย แต่ก็ยังคงอยู่ภายใต้ภาพรวมเดียวกัน ตึกแถวต่าง ๆ ไม่ได้พยายามแสดงตัวอย่างโอ้อวด แต่ก็ไม่ได้แสดงถึงความอิดโรยเหนื่อยอ่อน ถึงแม้ว่ายุคทองของตึกแถวอาจจะผ่านไปแล้ว คงจะรอแค่เวลาในช่วงใหม่ที่จะหวนคืนกลับมา ปลุกให้ถนนสายนี้ตื่นจากอาการหลับใหล แต่งองค์ทรงเครื่องเสียใหม่ คำถามที่เกิดขึ้นคือ จะแต่งอย่างไร จะปรับอย่างไร ให้ตึกแถวเหล่านี้ดูแล้วไม่ไร้ราก ไม่ไร้จุดยืน และจุดอ้างอิงทางประวัติศาสตร์ เพราะการไม่สนใจถึงสิ่งเหล่านี้เท่ากับการพัฒนาอย่างไร้สติ ซึ่งอาจจะทำให้เราไม่สามารถหวนคืนกลับไปตรวจสอบประวัติศาสตร์ของตัวเองเพื่อทำความเข้าใจกับตัวเองได้อีกเลย

เชิงอรรถ

¹ Yim, “ท่าแพ อดีตที่ไม่หวนคืน,” *Compass*, 52 (กุมภาพันธ์ 2551) : 28.

² ดูรายละเอียดเพิ่มเติม เช่น สันต์ สุวีจฉราภินันท์, “‘พื้นที่ทางสังคม’ : การผสมรอยแยกของพื้นที่กายภาพและนามธรรม,” ใน *ว่าด้วยทฤษฎีทางสถาปัตยกรรม : พื้นที่สาธารณะและพื้นที่ทางสังคม*, สันต์ สุวีจฉราภินันท์, บรรณาธิการ (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2557), 122-143 ; สันต์ สุวีจฉราภินันท์, “พื้นที่ชอย : ความหลากหลายในพื้นที่สาธารณะแบบไทยๆ,” บทความในโครงการถกเถียงเรื่องคุณค่า 2 : ความหลากหลายทางวัฒนธรรม ชุดโครงการเวทีวิจัยมนุษยศาสตร์ไทย, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (กลุ่มงานมนุษยศาสตร์), 2558. (อัดสำเนา)

³ Catherine Ingraham, *Architecture and the Burdens of Linearity* (New Haven : Yale University Press, 1998), 12; Hubert Damisch, *Origin of Perspective* (Cambridge : MIT Press, 1995), 15 และ Alberto Perez-Gomez and Louise Pelletier, *Architectural Representation and the Perspective Hinge* (Cambridge : MIT Press, 2000), 33.

⁴ ตัวอย่างอีกบทความหนึ่งที่น่าสนใจในการ “อ่าน” พื้นที่เมือง เช่น พรพรรณ ชินนพงษ์, “ล้อมรั้วสนามหลวง : สนาม ‘ประชาคมเมือง’ หายเมื่อล้อมคอก?,” ใน *ว่าด้วยทฤษฎีทางสถาปัตยกรรม : พื้นที่สาธารณะและพื้นที่ทางสังคม*, สันต์ สุวีจฉราภินันท์, บรรณาธิการ (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2557), 54-73.

⁵ Christopher Rollason, *The Passageways of Paris : Walter Benjamin’s Arcades Project and Contemporary Cultural Debate in the West* [Online], accessed 31 January 2012. Available from <http://www.wbenjamin.org/passageways.html>

⁶ ประเด็นเรื่องความเพลิดเพลินในการเดินในเมือง หรือเรียกอีกอย่างว่า “*flaneur*” หมายถึงผู้คนที่เดินเล่นในเมืองอย่างเรื่อยเปื่อย (strolling) ไม่มีจุดมุ่งหมาย ซึ่งเป็นลักษณะของการใช้พื้นที่เมืองในเชิงวิพากษ์ ดูเพิ่มเติมในงานเขียน เช่น Janet Wolff, “The Invisible Flaneuse : Women and the Literature of Modernity,” *Theory Culture & Society* 2, 3 (1985) : 37-45 ; Jane Rendell, *The Pursuit of*

Pleasure : Gender, Space and Architecture in Regency London (London : Athlone Press, 2002); Steve Pile, *The Body and the City : Psychoanalysis, Space and Subjectivity* (London : Routledge, 1997).

⁷ Christopher Rollason, *The Passageways of Paris : Walter Benjamin’s Arcades Project and Contemporary Cultural Debate in the West* [Online], accessed 31 January 2012. Available from <http://www.wbenjamin.org/passageways.html>

⁸ พินัย สิริเกียรติกุล, “ณ ที่นี้ไม่มี ‘ความเสื่อม’ : ถนนราชดำเนิน พ.ศ. 2484-2488,” หน้าจั่ว *ว่าด้วยประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมไทย*, 6 (กันยายน 2552-สิงหาคม 2553) : 8-51, 12.

⁹ เรื่องเดียวกัน, 13.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, 37.

¹¹ สาเหตุที่เลือกระบุ พ.ศ. 2427 เพราะเป็นปีหลังจากการลงนามสนธิสัญญาเชียงใหม่ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2426) เป็นสนธิสัญญาที่รัฐบาลสยามทำกับคนอังกฤษ เพื่อผลประโยชน์ในการดำเนินกิจการป่าไม้ให้สอดคล้องกับระบบทุนนิยม และการให้ความคุ้มครองทางกฎหมายแก่ชาวอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษที่เข้ามาประกอบกิจการในภาคเหนือ.

¹² สรสวัสดิ์ อ่องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา* (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง, 2551), 514; ปลาย่อ ชนชนนท์, “บทบาทนายทุนพ่อค้าที่มีต่อการก่อและขยายตัวของทุนนิยมภาคเหนือของประเทศไทย พ.ศ. 2464-2523” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529), 18.

¹³ สรสวัสดิ์ อ่องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา*, 516.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, 526.

¹⁵ ปลาย่อ ชนชนนท์, “บทบาทนายทุนพ่อค้าที่มีต่อการก่อและขยายตัวของทุนนิยมภาคเหนือของประเทศไทย พ.ศ. 2464-2523”, 23, 39.

¹⁶ สรสวัสดิ์ อ่องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา*, 520.

¹⁷ เรื่องเดียวกัน.

¹⁸ สมโชติ อ่องสกุล, *ผังเมืองเชียงใหม่ : มิติทางประวัติศาสตร์ รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์* (เชียงใหม่ : สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดเชียงใหม่, 2547), 117. คำว่า บ้านฮ่อม ในทางภาษามายถึงหมู่บ้านที่มีทางเข้าออกหรือตรอกซอยมาก หรืออาจจะเป็นเพราะมีตรอกซอยมากมายเข้าออกได้หลายเส้นทางจึงเป็นเหตุที่เรียกชุมชนนี้ว่า “บ้านฮ่อม”

¹⁹ สรัสวดี อ่องสกุล, “วัดเจ็ดยอดในฐานะอายุเมืองเชียงใหม่,” *เมืองโบราณ* 15, 2 (เมษายน-มิถุนายน 2536) : 138-147 และ สรัสวดี อ่องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา* (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง, 2551), 124-126.

²⁰ สมโชติ อ่องสกุล, *ผังเมืองเชียงใหม่ : มิติทางประวัติศาสตร์ รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์* (เชียงใหม่ : สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดเชียงใหม่, 2547), 120.

²¹ ปลาย้อ ชนชนนท์, “บทบาทนายทุนพ่อค้าที่มีต่อการก่อและขยายตัวของทุนนิยมภาคเหนือของประเทศไทย พ.ศ. 2464-2523” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529), 29.

²² สรัสวดี อ่องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา* (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง, 2551), 534.

²³ กิตยุตม์ กิตติธรรมา, “ยุคสงครามโลกครั้งที่ 2 และยุคแรกเริ่มสงครามเย็นกับบทบาททางเศรษฐกิจของคนจีนในเชียงใหม่,” *วารสารสังคมศาสตร์* 10, 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2557) : 215-237.

²⁴ รายละเอียดของประวัติศาสตร์และร่องรอยทางการเมืองในช่วงเวลา “เปลี่ยนผ่าน” ดูเพิ่มเติมในงานวิจัยของ พิระพงษ์ พรหมชาติ, “สำรวจสถาปัตยกรรมเชียงใหม่ในยุคเปลี่ยนผ่านทางการเมือง ช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2427-2475” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2558).

²⁵ ดูเพิ่มเติมในรายงานวิจัยของ สันต์ สุวัชรานันท์, *ภาพสะท้อนความทันสมัย : ทบทวนบทบาทสถาปัตยกรรมสมัยใหม่เมืองเชียงใหม่ ระหว่าง ปี พ.ศ. 2427-2518 รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์* (กรุงเทพฯ : กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, 2557).

²⁶ ดูรายละเอียดเกี่ยวกับตลาดวโรรสที่ บริษัทเชียงใหม่พาณิชย์ จำกัด, *ตลาดวโรรส (กาตหลวง)* [Online], accessed 12 May 2016. Available from <http://www.warorosmarket.com/about-us>

²⁷ สรัสวดี อ่องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา* (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง, 2551), 531.

²⁸ กิตยุตม์ กิตติธรรมา, “ยุคสงครามโลกครั้งที่ 2 และยุคแรกเริ่มสงครามเย็นกับบทบาททางเศรษฐกิจของคนจีนในเชียงใหม่,” *วารสารสังคมศาสตร์* 10, 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2557) : 221.

²⁹ เรื่องเดียวกัน, 225.

³⁰ ปลาย้อ ชนชนนท์, “บทบาทนายทุนพ่อค้าที่มีต่อการก่อและขยายตัวของทุนนิยมภาคเหนือของประเทศไทย พ.ศ. 2464-2523” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529), 31.

³¹ สรัสวดี อ่องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา* (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง, 2551), 534.

³² สมโชติ อ่องสกุล, *ผังเมืองเชียงใหม่ : มิติทางประวัติศาสตร์ รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์* (เชียงใหม่ : สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดเชียงใหม่, 2547), 221.

³³ ชูวิทย์ สุฉายา, *สังคมและเศรษฐกิจในงานสถาปัตยกรรมและการออกแบบชุมชนเมือง*, เอกสารคำสอนรายวิชา 264-201 หลักสูตรสถาปัตยกรรมศาสตร์-มหาบัณฑิต คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2524 (อิตาลี), 119. ชูวิทย์ได้แบ่งการเปลี่ยนแปลงของ “ตึกแถว” เอาไว้ว่ามีทั้งสิ้น 5 ยุค คือ ยุคที่ 1 ตั้งแต่รัชกาลที่ 4-5 ต้น ๆ, ยุคที่ 2 ในรัชกาลที่ 5, ยุคที่ 3 ในรัชกาลที่ 6-8, ยุคที่ 4 ในรัชกาลที่ 8-9 ต้น ๆ และยุคที่ 5 ในสมัยปัจจุบัน.

³⁴ ภคมน (ธนรัชต์) ถาวโรจน์, “การศึกษาตึกแถวบริเวณย่านการค้าเก่าในเมืองท่าชายฝั่งทะเลตะวันออกของคาบสมุทรภาคใต้ประเทศไทย,” *หน้าจั่ว ว่าด้วยประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมไทย* 5, 5 (กันยายน 2520) : 150.

³⁵ สุนธี ชูติมา ได้รับพระราชทานยศเป็นหลวงอนุสารสุนทร ในสมัยรัชกาลที่ 5 อ้างอิงใน อัน นิมนานเหมินท์, *บทความจากการสัมมนาเกี่ยวกับวิชาผังเมืองและสถาปัตยกรรม* (กรุงเทพฯ : หจก. การพิมพ์พระนคร, 2510), 47.

³⁶ เรื่องเดียวกัน, 75.

³⁷ เรื่องเดียวกัน, 76.

³⁸ เรื่องเดียวกัน, 77.

³⁹ เรื่องเดียวกัน, 78.

Bibliography

Sources (Thai)

- Achives of Payap University. "City Map of Chiangmai, Siam (Showing properties held by American Presbyterian Mission) in 1923."
- _____. "Map of Chiangmai in 1893."
- Chanananth, Playaor. "The Roles of Merchants Capitalists in the rise and Expansion of Capitalism in Northern Thailand, 1921-1980." Master thesis, Chulalongkorn University, 1986.
- Chiang Mai Panich Co. Ltd., *Waroros Market (Kad Luang)* [Online]. Accessed 12 May 2016. Available from <http://www.warorosmarket.com/about-us>
- Chinnapong, Pornpan. "Enclosing Sanam Luang : Losting Civil Space of the City." In *Towards Architectural Theories : Public Space and Social Space*, 54-73. Edited by Sant Suwatharapinun. Chiang Mai : Chiang Mai University Publishing, 2014.
- Google Map. *Map of Chiang Mai* [Online]. Accessed 3 October 2016. Available from <https://www.google.co.th/maps/place/Pratuthapae/>
- _____. *Street View* [Online]. Accessed 15 May 2016. <https://www.google.co.th/maps/place/ประตูท่าแพ/>
- Kantang, Itsara. "A Study of Characteristics and Development of Transportation Network and Built up Area in the City of Chiang Mai." Master Thesis, Chulalongkorn University, 1990.
- Kittithrskul, Kityut. "World War II and the Beginning of Cold War with the New Economic Roles of Chinese in Chiang Mai." *Journal of Mekong Societies* 10, 2 (May-August 2014) : 215-237.
- Nimmanahaeminda, An. *Selected Papers from Urban Planning and Architecture Seminar*. Bangkok : Pranakorn Publishing, 1967.
- Ongsakul, Sarasawadee. *History of Lanna*. Bangkok : Amerin Publishing, 2008.
- _____. "Wat Jed Yod in the Age of Chiang Mai City." *Muang Boran* 15, 2 (April-June, 1993) : 138-147.
- Ongsakul, Somchot. *Chiang Mai City Planning in Historical Aspects, Completed Research Report*. Chiang Mai : The Office of Public Works and City Province of Chiang Mai, 2004.
- Promchart, Peerapong. "Exploring Chiang Mai Architecture in the Period of Political Transition, between 1884 and 1932." Master Thesis, Chiang Mai University, 2015.
- Samnak Khaw Thai. *The first day of Songkran in Chiangmai, Nen Len Prayad Nam* [Online]. Accessed 15 May 2016. Available from <http://www.tnamcot.com/content/445551>
- Satraphai, Boonserm. *Pictures of Lanna in the Past* [Online]. Accessed 22 October 2013. Available from http://library.cmu.ac.th/ntic/picturelanna/search_form.php
- Sirikiatikul, Pinai. "A Place without 'Cultural Slackness' : Rajadamnern Boulevard, 1941-1945." *Najua*, No. 6 (September 2009-August 2010) : 8-51.
- Succhaya, Chuwit. "Social and Economic Aspects in Architecture and Urban Planning." Teaching Material of 264-201, Graduate Program, The Faculty of Architecture, Silpakorn University, 1999. (Mimeographed)
- Sun Song Hok. *Yan Wat Ket Phak Cob (Satee)* [Online]. Accessed 10 October 2014. Available from <http://pantip.com/topic/30300155>

- Suwatcharapinun, Sant. *Reflection of Modernity : Rethinking the Roles of Modern Architecture in Chiang Mai between 1884-1975, Completed Research Report*. Bangkok : Cultural Promotion Department. Ministry of Culture, 2014.
- _____. “‘Social Space’: Bridging Physical Space and Abstract Space.” In *Towards Architectural Theories : Public Space and Social Space*, 122-143. Edited by Sant Suwatcharapinun. Chiang Mai : Chiang Mai University Publishing, 2014.
- _____. “Soi Space : Diversity in Thai Public Space.” In *Debating the Value II : Diversity of Culture Project*. Office of Research Fund Support (the Humanity Cluster), 2015. (Mimeographed)
- Thawaroch, Phakamon (Thanaracht). “The Study of Row-houses in the Old Commercial District in the Coastal Port Cities in the East at the South of Thailand.” *Najua* 5, 5 (September 2007) : 150-157.
- Yim. “Thapae the past is not coming back.” *Compass*, 52 (February 2008) : 28-30.
- Rendell, Jane. *The Pursuit of Pleasure : Gender, Space and Architecture in Regency London*. London : Athlone Press, 2002.
- Rollason, Christopher. *The Passageways of Paris : Walter Benjamin’s Arcades Project and Contemporary Cultural Debate in the West* [Online]. Accessed 31 January 2012. Available from <http://www.wbenjamin.org/passageways.html>
- Wolff, Janet. “The Invisible Flaneuse : Women and the Literature of Modernity.” *Theory Culture & Society* 2, 3 (1985) : 37-45.

Sources (English)

- Damisch, Hubert. *Origin of Perspective*. Cambridge : MIT Press, 1995.
- Ingraham, Catherine. *Architecture and the Burdens of Linearity*. New Haven : Yale University Press, 1998.
- Perez-Gomez, Alberto., and Louise Pelletier. *Architectural Representation and the Perspective Hinge*. Cambridge : MIT Press, 2000.
- Pile, Steve. *The Body and the City : Psychoanalysis, Space and Subjectivity*. London : Routledge, 1997.